

Цæгат Ирыстоны Ахуырад æмæ наукæйы министрæд

Гульчеты-Дзадзаты Риммæ

ИРОН НЫХАСЫ РÆЗТЫЛ КУЫСТ

АСТÆУККАГ КЪОРД

(4–5-АЗДЗЫД САБИТÆН)

*Уагъд æрцыдис Уæрæсейы Федерацийы
Ахуырад æмæ наукæйы министрады барлаевæрдæй*

Дзæуджыхъæу
2011

74.268.1

Д 16

Методическое пособие подготовлено в рамках проекта «Теория и практика полилингвального образования на Кавказе» кафедры ЮНЕСКО Северо-Осетинского государственного педагогического института.

Руководитель проекта – доктор филологических наук,
профессор Т. Т. Камболов

Д 16

Гульчеева-Дзадзаева Р. М. Развитие осетинской (иронской) речи как родной (средняя группа ДОУ). Владикавказ: Издательство СОГПИ, 2011. – 98 с.

74.268.1

© СОГПИ, 2011

© Гульчеева-Дзадзаева Р. М., 2011

Настоящее методическое пособие разработано на кафедре ЮНЕСКО СОГПИ в соответствии с базовыми принципами «Концепции осетинского национального образования». Конспекты созданы на основе «Примерной общеобразовательной программы воспитания, обучения и развития детей раннего и дошкольного возраста» под редакцией Л. А. Парамоновой, включающей базисное содержание образовательного процесса в дошкольных учреждениях и предусматривающей вариативность ее реализации. Выбор этой программы, обусловлен наличием в ней наработок по деятельности двуязычного детского сада. Создавалась эта программа как основа для региональных и авторских методических разработок, поэтому она и получила название «Примерной». В разработанных конспектах национально-региональный компонент включается в образовательное пространство ДОУ как полноправная составляющая часть обучения и развития ребенка.

В целях создания единого образовательного пространства в детском саду был разработан единый перспективно-тематический план. Тематическое единство прослеживается во всех видах занятий, а также в других режимных процессах. Организационная форма всех занятий – подгрупповая, основанная на свободной деятельности ребенка в образовательной среде. Основным методом обучения дошкольников на занятиях является дидактическая игра.

Изучение каждой темы начинается на занятиях по ознакомлению с окружающим миром, проводимых в начале каждой недели. Далее, в рамках остальных видов учебной и воспитательной деятельности, происходит расширение и углубление представлений по изучаемой теме.

Авторский коллектив рассчитывает на конструктивное сотрудничество со своими коллегами и просит направлять все замечания и пожелания по настоящему методическому пособию по адресу:

362003, РСО-Алания г. Владикавказ, ул. К. Маркса, д. 36, Северо-Осетинский государственный педагогический институт, кафедра ЮНЕСКО.

Телефон: (8672) 53-89-73

Ахуырты тематикаэ

15 сентября – 22 сентября	Бинонтæ
23 сентября – 30 сентября	Мæ рæвдауæндон
1 октября – 21 октября	Фæззæг
22 октября – 29 октября	Нæ цæрæнбынат
30 октября – 14 ноября	Мæ буары хæйттæ
15 ноября – 22 ноября	Хидарыны æгъдæуттæ
23 ноября – 1 декабря	Театр
1 декабря – 15 января	Зымæг
15 января – 22 января	Хæринаг æмæ мигæнæнтæ
23 января – 1 февряля	Дарæс
2 февряля – 9 февряля	Мебель
10 февряля – 17 февряля	Музей
18 февряля – 25 февряля	Æфсад æмæ æфсæддонтæ
26 февряля – 8 марта	Мадæлты бæрæгбон
9 марта – 16 марта	Дæсныйæдтæ
17 марта – 23 марта	Транспорт
24 марта – 15 апреля	Уалдзæг
16 апреля – 23 апреля	Æрдзы хъæлæсы
24 апреля – 9 мая	Хорз æмæ æвзæр
10 мая – 17 мая	Фыдбылызы предметтæ
17 мая – 1 июня	Сæрд

**Перспективон-темагикон пълан
астауккаг кърдаен (ирон аьзаг)**

Май	Тема	Мырон култура	Дзырдугон куыст	Ныхасы грамма- тикон арагт	Бастыхас (ныхасы рагзтыл куыст)
Сентябрь	<p>Равдауен-дон</p> <p align="center">Бинонтæ</p>	<p>Сыгъдагдзуринаг: мыр [хъ] раст дзур. Фæлтæрæн: «Хъæды цæры тæрхустæ!»</p>	<p>Хъомылгæнæг, равдауæг, хæринаггæнæг. Малы хо; фыды хо; фыды æфсымæр; хæстæджытæ</p>	<p>Номдар+мивдисæг; номдар æмæ минотоны раст бæгтынад хауæнтæм гæстæ</p>	<p>Сюжетон нывтæ æмæ хъомылгæнджы пъланмæ гæстæ аразын цыбыр радзырдтæ 3–4 хъуыдыйадæй.</p>
Октябрь	<p>Фæззæг. Халсаргæ. Дыргтæ Х. Къоста. «Фыдуаг».</p>	<p>Фæлтæрæн «Джитъри-митъ- ри» мырон куыст кæнынæн. «Чи куыд зары?». [цъ] [хъ].</p>	<p>Хъарм – уазал, хърихъупп; халсар; кæрдæ, алтъами, фæткъуы, бæлас... кæрдзын. цъиусур. цæргæс.</p>	<p>Иуон нымæццы номдарæй бирæон нымæццы номдаргæ аразын; номдар æмæ ми- ногон раст бæгтын хауæнтæ æмæ нымæцтæм гæстæ.</p>	<p>Æрдзы фæзындты тыххæй сæрмагонд ныхас саразын Хъомылгæнджы фарстытæм лæмбынаг хъусын. Пайда кæнын сюжетон нывтæй темамæ хæстæг.</p>

	<p>Нае цæрæнбынат. Цæраегойты цæрæнбынаг- тæ. А дæ й м а д ж ы буары хæйттæ хъазæнтæ</p>	<p>Фæлтæрæн «Æвзаг». Мыртæ сыгъдæг дзур. Хъус дарын мыр [къ]-йы раст дзурынадмæ. «Къухтæ – къæхтæ». «Дон, дон, дон».</p>	<p>Бæрзонд – ныллæг, хъæу – горæг, уынг, уæрæх, фæтæн. Сыгъдæг чъизи, æхсад. Мæра, ахстон, лагæг, хуыкком.</p>	<p>Номдар æмæ миногонтæ раст бæттыныл архай- ын, хъуыдыйæдтæ аразгайæ. Буары хæйттæ иууон æмæ бирæон нымæцы, кæрон тæ -йæ пайда кæн раст.</p>	<p>Чеджæмты Геор æмдзæвгæ «Нае горæг». Нывмæ гæстæ рад- зырд, саразын, æххæст хъуыдыйæдтæй пайда кæнын. Æмдзæвгæ «Иу – мæ сæр»...</p>
<p>Хъазæнтæ Зымæг Заз бæлас</p>	<p>Мыртæ сыгъдæг дзурынæн фæлтæрæнтæ «Æвзаг»- мыр [хъ] [тъ] [къ]. [тъ; къ; гъ] – мыртæ сыгъдæг æмæраст дзур, тагъд дзуринагтæй пайда кæнын ацы мыртыл кустгайæ.</p>	<p>Фарст «кæм?»-æн раст дзуапп дæттын: кæм лаууы хъазæн тæрхъус? <i>Зæгъæм:</i> тæрхæгтыл, пьолыл, стыолы, бын рудзынгыл, уазал, хъарм, æртæкъуымон, армытгæппæн; Арс, тæрхъус, хуыгтом лæгæт.</p>	<p>Иууон нымæцы номдарæй бирæон нымæцы номдартæ аразын. Номдар æмæ миногон хауæнтæм гæстæ раст бæттын. Пайда кæнын бæттæгтæ: «æмæ», «уымæн æмæ»-йæ.</p>	<p>Дауыра. Æмдзæвгæ «Цъындатæ». Хъазты растæг хъус дарын, цæмæй сабитæ дзу- рой æххæстæй сæ хъуыдытæ, Хъызт «Цалгайттæ», «Къæйттæ», Æмдзæвгæ: «Тæрхъус». «Митын Дада» «Заз бæлас» Аргъау: «Тæрхъус æмæ рувас».</p>	
<p>Дæкæрцъ</p>					

	Темæ	Мырон культурае	Дзырдуагон куыст	Ныхасы грам- матикон араэст	Бастыхас (ныхасы раэзгыл куыст)
Унары	<p>Зымаг. Цæрагойтæ. Заз бæлас. Ног азы бæрагбон.</p>	<p>[къ] [гъ] Фæлтаæраен. «Æвзаг». «Гæрхъустæ».</p>	<p>Къудзи, сырды, æхсæраг, лагæт, дзæкъул, æрттивæгтæ, зæз, урсбоцъо Дада, бæмбæг.</p>	<p>Иууон нымæцы ном- дар; бирагон нымæцы номдаргæ. Хауæнтæм гæсгæ нихасы карон раст дзурын. Н. – чи? Чызг. Г. – кæуыл? Чызгыл цæуы 5 азы.</p>	<p>Æмдзæвгæ «Æхсæраг». Хъазаентæм гæсгæ радзурын радзырд. Æнгуылдзгæй хъазг. «Миты гæлæбу». «Митын дада».</p>

Февраль	Халсартæ, дыргъта Æфсад æмæ æфсæддонтæ мигæнæнтæ. Кусæнгæртзтæ.	[къ] [хъ] [гъ] Сыгъдаг- дзуринаг «Райсомæй».	Къабуска, уы- рыдзы, булкъ, хъæдындз, халсар, дыргъ. Æфсад, æфсæддон, теба, тæбæгъ, уидыг.	Номдарты кæртæтæ хауæнтæм гæстæ раст ивын. Фæткъуы зайы бæласыл; хъæдындз та – хуымы.	Аргъауы мидис хиныхæстæй дзуры- ныл ахуыр кæнын хъомылгæнæджы фарстатæм гæстæ. «Булкъ». «Цæхæрадоны лаг».
Март	Мадæлты баæрагбон. Дарæс. Хæринаг. Мебель	[гъ] [хъ] [къ]-мыртæ сыгъдаг дзур-г. «Райсомæй». Тагъдзу- ринаг. «Тæрхъус».	Фæлмæнзæрдæ, уарзæгой, расугъд, хъазæг, хъарм, тæнæг, æвцæггот, дзыпп, къа- ба, скъап, фынг, тæбæгъ, цайцымæн.	Иууон нымæцы номдартæй араæм бирæон нымæцы номдартæ.	Архайын цы- быр æмдзæвгæйы рæнхъыты интонацийæ сбæрæг кæнын мебель æмæ мигæнæнты нæмттæ. Æмдзæвгæ «Æфсин». Царукъаты А.

<p>Транспорт. Уалдзæг.</p>	<p>хъ] [къ] Тагъддзуринаг: «Тæрхъустæ». Фæлтæраен: «Æвзаг». Хъазт «Дидинаг» мыртæ раст æмæ сыгъдæгдзурынæн.</p>	<p>Номдар æмæ мивдисæг раст бæттыныл архайын, радзырдтæ аразгæйæ. Иу- уон нымæцы номдарæй бираон нымæц ара- зын. тæ Мит тайы. Цъиутæ æртахтысты. Машинæ – машинæтæ.</p>	<p>Номдар æмæ мивдисæг раст бæттыныл архайын, радзырдтæ аразгæйæ. Иу- уон нымæцы номдарæй бираон нымæц ара- зын. тæ Мит тайы. Цъиутæ æртахтысты. Машинæ – машинæтæ.</p>	<p>Хъомылгæнджы фарстагæм хъусгæйæ аразын 3–4 хъуыдыйадты, нымæ кæстгæйæ. Æрдзы фæзындты тыххæй цыбырæй радзурын. (3–4 хъуыд.) Æмдзæвгæ: «Уалдзæг» Гæлæбу. Аргъау: Арс æмæ чызг.</p>
--------------------------------	---	---	---	--

Астауккаг кары кьорд (4–5-аздыд аздыд)

Сабитæ афæдзы кæронмæ хъуамæ зоной:

1. Æппæт мыртæ дæр раст æмæ сыгъдæг дзурын; дзырды райдиан иртасын хъæугæ мыр.
2. Ныхасы мидаг пайда кæнын, дæснийад цы номдартæ æвдисынц, уыдонæй (æрмæстдæр сæ цы номдартимæ базонгæ кодтой, уыдонæй); предметты аууæлтæ æмæ ар-хайд æвдисæг дзырдтæй; антонимтæй.
3. Пайда кæнын, иумæйаг нысан цы дзырдтæ æвдисынц, уыдонæй: халсартæ, дыргътæ; мебель; дарæс; хæринаг (сæ хуыз, сæ ад, сæ ас).
4. Дзырдтæ хауæнтæ æмæ нымæцмæ гæсгæ раст дзурын; хъуыдыйæдтæ аразгæйæ пайда кæнын алыхуызы ныхасы хæйттæй.
5. Цыбыр радзырдтæ аразын хъомылгæнæджы схемæмæ гæсгæ; сюжетон нывмæ гæсгæ, хъазæн æмæ æндæр предметтæм гæсгæ. Аразын вазыгджын хъуыдыйæдтæ бæттæгтимæ.
6. Хъомылгæнæджы фæрстытæн дзуапп дæттын тексты мидисмæ гæсгæ. Кæсын цыбыр æмдзæвгæтæ, нымайæнтæ, аргъæутгæ.

1-аг ахуыры сахат 4–5-аздыд сабитæ

Темæ: «Бинонтæ».

Нысантæ:

Зæрдыл æрлæууын кæнын, бинонты тыххæй сабитæ раздæры ахуырты цы базыдтой, уый.

Сабиты зонгæ кæнын сæ хæстæджытимæ. Парыхат кæнын хъуыдæг.

– Архайын сюжетон нывтæм гæсгæ беседæ саразыныл.

– Сывæллæтты зæрдæты сæвзæрын кæнын уарзондзинады æнкъарæнтæ сæ бинонтæ æмæ сæ хæстæджытæм.

Дзырдуат: *мады хо, фыды хо, мады æфсымæр, фыды æфсымæр, кæнæ хæстæджытæ – мадырдыгæй, фыдырдыгæй; хæстæг – хæстæджытæ.*

Цæстуынгæ æрмæг: сюжетон ныв «Бинонтæ»; къамтæ; хъазæн чындз; амонæн фæйнæг.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ. *(Сывæллæттæ салам дæттың.)*

Хъ. *(равдисы къамтæ).* Адон чи сты? Кæй уынут къамты? *(Сывæллæттæ дзуапп дæттың.)*

Хъ. Сослан, дæ фыды уарзыс?

– Ды та, Аслан, дæ мады уарзыс?

– Фатимæ, дæ нана æмæ дæ бабайы уарзыс?

– Радзурут-ма нанайы тыххæй æмдзæвгæ.

(Кæд æй фæрох кодтой, усæд сын æй хъомылгæнæг сæ зæрдыл æрлæууын кæны.)

Уарзын æз нанайы,

Стыр бузныг дзы дæн,

Уымæн æмæ алы бон

Барæвдауы мæн... *(Цæгæраты Гиго)*

Анæнхъаладжы дуар чидæр «æрбахоста».
Хъомылгæнæг ауад æмæ хъазæн чындз æрбахаста.

Хъ. Мæнæ та нæм Мæдинаæ æрбацыд. Салам-ма йын раттут.

С. Дæ райсом хорз!

Дæ райсом хорз! *(2 хатты дæр дзурың сабитæ, æмæ алы сабийæн дæр хъазæн чындзы къух райсыны бар дæтты.)*

Хъ. Æгас нæм цу!

Æгас нæм цу! *(2 хатты дзуры хъомылгæнæг.)*

Хъ. æмæ **С.** *(иумæ дзурың).* Æхсызгон нын у дæ фенд, Мæдинаæ!

Хъ. Сывæллæттæ, Мæдинаæ хорз чызг у?

С. О, Мæдинаæ хорз чызг у.

Хъ. *(сывæллæтты æргом здахы, амонæн фæйнагыл цы сюжетон ныв фидаргонд ис, уымæ).* Ацы ныв Мæдинаæ бафидар кодта.

Зæгъут-ма, сабитæ, кæй уынут нывы?

Хъомылгæнæг сывæллæттæй алкæмæ дæр æвдисы ныв æмæ сæ фæрсы: «Чи у æмæ цы кусы?» Зæгъæм:

Фыд сугтæ сæтты.

Мад хъуг дуцы.

Нана æмæ гыццыл лæппу цъиутæн нæмгуытæ калынц.

Чызг гæрстæ ауындзы.

Баба бандоныл бады.

Хъ. Нывы кæй уынут, иу ныхасæй уыдоны куыд хонæм?

С. Бинонтæ.

Хъ. *(дзуры, нывмæ амонгæйæ).* Мæдинаæйы фæнды радзурын йæ бинонты тыххæй æмдзæвгæ, цæмæй сымах дæр базонгæ уат семæ.

Бирæ сты мæ бинонтæ.

Мах царæм фæрнæй.

Семæ, уарзон сабитæ,

Базонгæ ут, цæй!

Цæгæраты Гуго

М. Мæнæ мæ фыд. *(Амоны фыды нывмæ.)*

Мæнæ мæ мад. *(Амоны мадмæ.)*

(Афтæ ранымадта йæ бинонты, баззадис ма дзы цалдæр къамы.)

Хъ. *(цыма хъазæн чындзæн дзуры, афтæ амоны къамтæм).*

Мæдинаæ, мæнæ дæ мады хо Зоя.

Мæнæ ай та – дæ хо Тимæ.

Мæнæ дæ фыды æфсымæр – Æхсар.

Мæнæ – дæ мады æфсымæр Зауыр.

Сабитæ, зæгъæм-ма иумæ: *«мады хо, мады æфсымæр, фыды хо, фыды æфсымæр»* (2–3 хатты.)

Хъ. Сабитæ, равдисут-ма мын Мæдинайы фыды хойы, йæ фыды æфсымæр, мады хо, мады æфсымæры? *(Амоны фæйнагыл къамтæм. Сывæллæттæ архайыны Мæдинсейы хæстæджыты равдисыныл.)*

Хъ. Мады хо, мады æфсымæр, фыды хо, фыды æфсымæр – сты Мæдинайæн йæ хæстæджытæ.

Сабитæ, зæгъæм-ма иумæ: *«Хæстæджытæ»*. (2–3 хатты дзурыны, стæй хъомылгæнæг алы сывæллонæй дæр домы, цæмæй ранымайа йæ бинонты, йæ хæстæджыты.)

Дзырдтæй хъазт.

Мидис: *хъомылгæнæг равдисы къамтæ, зæгъы, иу ныхасæй сæ куыд хонæм, уый, стæй сабитæ ранымайыны бинонты иугай.*

Хъ. *(равдисы бинонты къам).* Мад, фыд, хо, æфсымæр, баба, нана.

Адон сты Мæдинайы бинонтæ. *(Стæй равдисы хæстæджыты – мады хо, фыды хо, мады æфсымæр, фыды æфсымæр.)* Адон сты Мæдинайы хæстæджытæ.

Хь. Сабитæ, Мæдинайы бинонтæ æмæ хæстæджытимæ базонгæ стут, ныр та сымах базонгæ кæнут Мæдинайы уæ бинонтæ æмæ уæ хæстæджытимæ. *(Байхъусы 2–3 сабимæ. Сабидардайы дзурын скъуыддзаг Цæгæраты Гигойы æмдзæвгæйæ «Бирæ сты мæ бинонтæ...», дзуры йæ бинонтæ æмæ хæстæджыты тыххæй.)*

2-аг ахуыры сахат

Темæ: «Рæвдауæндон».

Нысантæ:

– Сабиты дарддæр зонгæ кæнын рæвдауæндоны кусджытимæ, ивгъуыд æрмæг зæрдыл æрлæууын кæнгæйæ. Пайдакæнын номдартæ æмæ мивдисджытæй. Мыртæ [хъ] [цъ] сыгъдæг æмæ раст дзурыныл архайын алы хуызы мадзæлттæй.

– Ахуыр кæнын сабиты лæмбынæг хъусын æмæ æмбарын, хъомылгæнæг цы дзуры, уый, сæ мысæнуат сын парахат кæныныл архайын.

Архайын ууыл, цæмæй сывæллон бауарза рæвдауæндон.

Æрмæг: сюжетон ныв «Рæвдауæндоны». Предметон нывтæ «Рæвдауæндоны»; хъомылгæнæг æмæ рæвдауæджы сæ куысты цы предметæ хъæуынц, уыдонæй иу-цалдæрæн сæ нывтæ.

Ахуыры нывæст

Хь. Уæ райсом хорз, сабитæ. *(Сывæллæттæ салам дæттынц хъомылгæнæгæн.)*

Хь. Зæгъут-ма, уæ хорзæхæй, абон уæ уæ ныййарджытæ кæдæм æрбакодтой, уыцы хæдзар куыд хонæм?

Хь. Цæмæн уæ æрбакæнынц ардæм? *(Сывæллæттæ алыхуызон дзуаппытæ дæттынц.)*

Хъ. Аемæ цы у рæвдауæндон? Цæмæн æй афтæ хонынц?
(*Сывæллæттæ архайың дзуап ссарыныл.*)

Хъ. Сабитæ, рæвдауæндон у сабиты хæдзар. Зæгъæм-ма иумæ: «Рæвдауæндон у сабиты хæдзар». Цæмæн «сабиты хæдзар»?

– Чи уæм зилы сабиты хæдзары?

С. Индирæ Сослановнæ.

Хъ. Цы фæкусы Индирæ Сослановнæ, цæмæй уæ барæвдауы?

(*Сывæллæттæ иугай дзурың: «Фæхъазы немæ, амоны нын хъæзтытæ, радзуры нын аргъæуттæ, æмдзæвгæтæ, ахуыр кæны немæ зарджытæ.»*)

Хъ. Индирæ Сослановнæ у сымахæн уæ хъомылгæнæг. Зæгъæм-ма иумæ: «Хъомылгæнæг». (2–3 хатты.)

Хъазт: «Аразæм рæвдауæндон».

Хъ. Мæн фæнды ахъазын сымахимæ иу хъазтæй. Рай-сут аразæн æрмæг. Аразæм нæ хъазæн чындзытæн рæвдауæндон. (*Иутæ хæссың аразæн æрмæг, иннæтæ хъомылгæнæгимæ аразың хæдзар.*) Цавæр рæвдауæндон уæ фæнды саразын?

С. Бæрзонд. Стыр. Рæсугъд. Сыгъдæг. (Аразың рæвдауæндон.)

Хъ. Цы рæсугъд бæрзонд рæвдауæндон сарæзтам. Чи цæудзæн ацы рæвдауæндонмæ?

С. Нæ хъазæн чындзытæ.

Хъ. Чи сæ рæвдаудзæн? (*Хъомылгæнæг.*) Сабитæ, æмæ уын Фатимæ та чи у?

С. Фатимæ нын нæ уат æфснайы, тæбæгътæ æхсы, хæринаг нын ратты, рудзгуытæ æмæ пьолтæ сыгъдæг дары.

Хъ. Сабитæ, Фатимæ у сымахæн уæ рæвдауæг, хъомылгæнæгæн чи æххуыс кæны, уый. Зæгъæм-ма иумæ: «Фатимæ у рæвдауæг». (2–3 хатты.)

Хъазт «Кæй цы хъæуы?»

Мидис: стьолтыл цы нывтæ ис, уыдонæй иу зиллакмæ æвзарæм, хъомылгæнæг Индирæ Сослановнæйы цы предметтæ хъæуынц, уыдон, иннæ зиллакмæ та – рæвдауæг Фатимæйы æфснайæн мигæнæнтæ.

(Сабитæ архайыны. Хъомылгæнæг иугай рæвдисы нывтæ – сабитæ сын сæ нæмттæ дзурыны, стæй, кæй æмæ цæмæн хъæуынц, уый.)

Хъ. Байхъусут-ма, сабитæ, Чеджемты Геор хъомылгæнæджы тыххæй цы рæнхъыты ныффыста, уымæ:

Хъомылгæнæг

У нæхи Нанайау
Хъомылгæнæг Ира:
Мах цинæй фæрайы,
Мах æй уарзæм бирæ.

Аргъæуттæ нын кодта,
Амыдта нын алцы.
Терчы былмæ къордæй
Ныр фæццауæм балцы.

Чеджемты Г.

Хъ. Бузныг, сабитæ, нæ иннæ ахуыры рæстæг æмдзæвгæ сахуыр кæндзыстæм кæронмæ.

3-аг ахуыры сахат

Темæ: «Фæззæг». *(Беседæ нывтæм гæсгæ)*

Нысантæ:

- Фæззыгон æрдзы миниуджытимæ зонгæ кæнын сабиты.
- Нывтæм гæсгæ архайын беседæ саразыныл, пайда кæнын миногонтæ æмæ нырыккон афоны мивдисджытæй: сфæлдыстадон фæлгæнæн парахат

кæнын; сæ мысæнуат сын рæзын кæныныл архайын.

Мыр [гъ] дзырдты мидæг раст æмæ сыгъдæг дзурын.

– Æрдзон фæзындтæм уарзондзинады æнкъарæнтæ парахат кæнын.

Дзырдуат: бæгъæввад, згъорын, уаллон.

Цæстуынгæ æрмæг: сюжетон нывтæ «Сæрд», «Фæззæг»; алы сывæллонæн дæр – гыццыл сюжетон ныв афæдзы афон иртасынæн æмæ фæйна 2 сыфтæры; 2 зиллачы.

Рагагъоммæйы куыст. Абалц кæнын рæвдауæндоньы картмæ; сæрмагондæй æрныхас кæнын фæззæджы тыххæй; равдисын бæлæсты сыфтæртæ, кæрдæг.

Рафæлхат кæнын хъазты ныхæстæ æмæ ахъазын хъазтæй «Фæззыгон сыфтæртæ».

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг цалдæр базон-базоны дзуры сабитæн:

Хъ. Сабитæ, базонут-ма, уый кæд вæййы?

Бонтæ згъорынц размæ,

Дугъæттау – цæрдæг.

Сæрды фæстæ махмæ

Ралæууыд... (фæззæг.)

Чеджемты Г.

– Сабитæ, уæдæ афæдзы афонтæй кæцы ралæууыд?

(Сывæллæттæ дзуапп дæттынц, кæм хъæуы, уым сын хъомылгæнæг йæхæдæг дæр æххуыс кæны.)

Д/хъазт.

Мидис: стъолылы цы нывтæ ис, уыдоней сабитæ равзарынц фæззыгон æрдзы нывтæ, бафидар сæ кæнынц амонæн фæйнагыл æмæ хъомылгæнæджы æххуыссей иугай дзурынц:

«Ралæууыд фæззæг. Бæлæсты сыфтæртæ фæбур сты.

Адам æмбырд кæнынц халсартæ.»

– Цавæр халсартæ?

(Байхъусын сабитæм.)

– Нана æмæ баба та бæласæй цы тонынц?

(Байхъусын сабиты дзуаппытæм.)

Хъазт «Фæззыгон сыфтæртæ».

Ацы хъазты ныхæстæ сабитæ ахуыр кодтой кæстæр къорды.

Хъомылгæнæг амоны, сыфтæртæ бæласæй куйд хауыны, уый, æмæ æмдзæвгæйы ныхæстæ дзуры, цæмæй сæ сабитæ сæ зæрдыл æрлæууын кæной.

Мах, зæлдаг сыфтæртæ,

Къалиутыл – нæ цард.

Фæззæджи дымгæтæ

Мах фæхæссынц дард.

Мах тæхæм, тæхæм, тæхæм,

Бæлæстæн хæрзбон зæгъæм.

Чеджемты Г.

Сабитæ сыфтæртæ бæрзонд сисыны. Сæ къухтæ тилгæйæ 1–2 зылды æркæныны, цыма сæ дымгæ фæйнæрдæм хæссы, афтæ. Стæй азгъорыны æмæ хъомылгæнæджы амындæ гæсгæ зæххыл æрбадыны.

Домын, цæмæй сывæллæттæ дæр архайой æмдзæвгæйы ныхæстæ дзурын.

Д/хъазт «Цы уыди? Цы нал ис?»

Сюжетон нывтæ: «Сæрд», «Фæззæг».

Сæрмагонд беседаæ саразын ацы нывтæм гæсгæ. Æрдзурын афæдзы афонты, æрдзы миниуджыты тыххæй.

(Иу зиллакмæ – сæрды нывтæ, иннæ зиллакмæ – фæззыгон æрдзы нывтæ æрæмбырд кæнын.)

Хъ. *(сывæллæтты æргом здахы сæрдыгон æрдзы нывтæм.)*

Æркæсут, сабитæ, ацы нывтæм лæмбынæг. Цы уыныс,

Зæринаæ, нывы?

(Сывæллон дзуапп дæтты, хъомылгæнæг ын æххуыс кæны.)
«Хур кæсы. Сывæллæттæ гомкъахæй згъорынц».

Хъ. Сывæллæттæ бæгъæмвадæй згъорынц. Зæгъæм-ма иумæ: «Сывæллæттæ бæгъæмвадæй згъорынц». (2–3 хатты. *Стæй хицæнæй алы саби дæр дзуры хъуыдыйад. Хъомылгæнæг йæ хъус дары, сабитæ мыр [гъ] куыд дзурынц, уымæ.*)

Хъ. Арсен, ды та цы уыныс нывы?

А. Кæрты ис бирæ бæлæстæ, рæсугъд дидинджытæ, сабитæ (æ.а.д.).

Хъ. Тынг хорз. Адон та цы сты, Зинæ? (Амоны нывы гæлæбутæм.)

(Кæд сывæллæттæн зын уа дзуапп раттын, уæд хъомылгæнæг йæхæдæг дзуры.)

Хъ. Сабитæ, адон сты гæлæбутæ. Гæлæбутæ. Иу гæлæбу, дыууæ гæлæбуйы... (Амоны нывмæ.) Зæгъут-ма иумæ: «Гæлæбу – гæлæбутæ». (2–3 хатты.)

Хъ. (амоны бæласмæ.) Бæласыл та цы уынут? Цы ми кæнынц, Фатимæ, цъиутæ?

Ф. Цъиутæ сæ лæппынтæн хæринаг дæттынц. Цъиутæ зарынц.

Хъ. Афæдзы афонтæй кæцы æвдыст цæуы ацы нывы? (Сæрд.)

(Хъомылгæнæг дарддæр сывæллæтты сæргом аздахы иннæ нывмæ.)

Хъ. Хетæг, ацы нывы та цы уыныс? (Амоны иннæ нывмæ дæр.)

Х. Мигътæ арв сæхгæдтой.

Хъ. Арсен, ды та цы уыныс?

А. Бæлæсты сыфтæ зæхмæ хауынц, кæлынц, тахынц.

Хъ. Сослан, цъиутæ ма бæлæстыл бадынц? (Атахтысты.)

Хъ. Цъиутæ тæхынц хъарм бæстæм.

Адон та чи сты? Цы ми кæнынц? *(Амоны, нана æмæ баба фæткъуытæ куыд тонынц, уый. Сывæллæттæ дзуапп дæттынц. Хъомылгæнæг хатдзæг кæны сабиты дзуаппытæм гæсгæ.)*

Мигътæ арв сæхгæдтой. Нана æмæ баба дыргътæ тонынц бæлæстæй.

Бæлæстæй бур, сырх, хус сыфтæ зæхмæ хауы. Цъиутæ хъарм бæстæм тæхынц. Уары къæвда. Хур æнкъардæй зæхмæ кæсы.

Хъ. Афæдзы афонтæй кæцы равдыстой ацы нывы?

Сывæллæтты дзуаппытæм байхъусын, кæм хъæуы, уым та сын æххуыс кæны хъомылгæнæг.

Хъазт «Гæлæбутæ».

Мидис: хъомылгæнæг къæцæлыл гæлæбу бабаста æмæ йæ «тæхын кæны», сабитæ архайынц гæлæбу æрцахсыныл. «Хъулон-мулон, гæлæбу, æртæх – æрбад ма армыл», дзурынц сабитæ.

Хъ. Байхъусут-ма базон-базоны ныхæстæм:

Мæргътæн уазалы у зын
Æмæ хъарм бæстæм тæхынц,
Адæм бафснайдтой тыллæг,
Ома, ралæууыд... (фæззæг.)

Чеджемты Геор

– Иу хатт-ма зæгъут, афæдзы афонтæй кæцы ралæууыд?

С. Ралæууыд фæззæг. Хур æрæнкъард. Рæстæг фæуазал. Уары къæвда.

Хъ. Ныр цомут кæртмæ æмæ ма иу хатт фæззыгон æрдзы рæсугъддзинадтыл нæ цæст ахæссæм.

Темæ: «Фæззæг» (Дыргътæ).

Нысантæ:

– Бафидар кæнын сывæллæтты зонындзинæдтæ халсартæ æмæ дыргъты тыххæй. Архайын номдартæ, миногонтæ æмæ мивдисджытæй пайда кæнын.

Мыр [къ] раст æмæ сыгъдæг дзурыныл архайын.

– Ахуыр кæнын сабиты кæрæдзийы фарстытæн дзуапп дæттыныл; сфæлдыстадон фæлгæнæн рæзын кæнын.

Хъомыл кæнын сабиты, цæмæй æрдзон лæвæртæн аргъ кæнын зоной.

Дзырдуат: кæрдобæлас, фæткъуыбæлас.

Цæстуынгæ æрмæг: дыргътæ æмæ халсартæ, хъазæн чындз; дзæкъул предметон нывтимæ, кæнæ та халсартæ æмæ дыргъты муляжтæ; 1 стыр æмæ 2 гыццыл чыргъæды.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ! Абон рæвдауæндонмæ куы æрбацæйцыдыстут, уæд цавæр ивддзинæдтæ бафиппайд-тат боныхъæды?

С. Бæлæсты сыфтæртæ зæхмæ згъæлынц. Уары къæвда. Рæстæг у узал.

Хъ. Цавæр афæдзы афон у?

(Æнæнхъæлæджы цыма дуар чидæр «æрбахоста», уыйау хъомылгæнæг ауади æмæ йемæ æрбахаста хъазæн чындз æд дзæкъул.)

Хъ. Кæсут-ма, чи та нæм æрбацыд? *(Мæдинаæ.)* Цы нын æрбахаста йемæ? *(Равдисы сывæллæттæм дзæкъул.)*

Афæрсут-ма Мæдинайы, цы нын æрбахаста? *(Хъомылгæнæг йæхæдæг дзуры Мæдинайы бæсты.)*

М. Мæнæ уын дзæкъул. Хуымæтæг дзæкъул нæу, сабитæ.

Хъ. Фатимæ, ды-ма йæ афæрс, цы ис Мæдинайы дзæкъулы.

Ф. Мæдинаæ, дæ дзæкъулы цы ис?

М. Дæхæдæг æй базон. *(Сывæллон æнæркаæсгæйæ къухæй сгары дзæкъул æмæ архайы, цы дзы ис, уый базонынъл.)*

Ф. Нæ зонын.

Хь. Ды та, Зауыр, куыд зæгъыс, цы ис Мæдинаейы дзæкъулы? Асгар æй.

З. *(асгарста дзæкъул).* Мæдинаейы дзæкъулы ис пурти. *(Систа дзæкъулаей пурти.)*

(Афтæ алы сабийæн дæр бар ратты дзæкъул асгарынаен æмæ сæм байхъусы.)

З./хъазт «Порти». *(Зонгæ хъазт, Уырымты Петяйы ныхæстæм гæсгæ.)*

Д/хъазт «Цы ис дзæкъулы?»

Мидис: сабитæ зылды лæууынц, хъомылгæнæджы амындмæ гæсгæ дзурынц, дзæкъулаей цы систой, уыцы предметты тыххæй. Сывæллæттæ систой дзæкъулаей халсартæ æмæ дыргътæ, хъомылгæнæг сæ домы, цæмæй, кæрæдзимæ фæрстытæ дæтгæйæ, радзурой, дзæкъулаей цы систой, уый тыххæй. Фыццаг дзуры, сабитæй дзырдарæхстдæр чи у, уый. Зæгъæм:

Хетæг. Светæ, цы систай дзæкъулаей? – Картоф.

– Цавæр у дæ картоф? – Морæ, тымбыл, ставд картоф.

– Кæм зайы картоф? – Хуымы.

(Хъомылгæнæг домы, цæмæй сывæллæттæ æххæст дзуаппытæ дæттой, æмæ фарсты бар ратты Фатимæйæн.)

Ф. Зæлинаæ, цы ис дæумæ та? – Мæнмæ ис кæрдо.

– Цавæр хуыз ис кæрдойæн? – Кæрдойы хуыз у бур.

– Адджын у æви туаг? – Адджын кæрдо у.

– Кæрдо та кæм зайы? – Кæрдо зайы бæласыл.

(Афтæ алы сывæллонæн дæр ныхасы бар дæтты, стæй хъомылгæнæг йæхæдæг хатдзæг каны.)

Хь. Сабитæ, хорз зонут, халсартæ æмæ дыргътæ кæм за-

йынц, уый. Дыргътæ æмæ халсарты ис бирæ витаминтæ, уыдон пайда сты уе 'нæниздзинадæн.

Хъазт «Чи растдæр адих кæндзæн халсартæ æмæ дыргътæ къордтыл?»

Мидис: сабиты фæкæнын 2 къорды; алы къордæн дæр – хицæн чыргъæд. Уаты стыр чыргъæды иумæ дыргътæ æмæ халсартæ æвæрд. Иу къорд æмбырд кæны йæ чыргъæдмæ дыргътæ, иннæ къорд та – халсартæ. Хъазт куы фæуой, уæд радзурын дыргътæ æмæ халсарты нæмттæ, радзурын ма иу хатт, кæм зайынц æмæ цæмæн хъæуынц, уый дæр.

Хъазт «Цавæр бæласыл зайы дыргъ?»

Хъ. Дыргътæ æмæ халсартæ равзæрстат, кæм зайынц, уый радзырдтат.

– Цавæр бæласыл зайынц кæрдотæ, фæткъуытæ? Куыд хонæм уыцы бæлæстæ? Исчи сæ зоны?

(Алыхуызон дзуаппытæ дæттыны.)

Хъ. Кæрдо цы бæласыл зайы, уый хонæм кæрдобæлас.

Зæгъæм-ма иумæ: «Кæрдобæлас».

Цы зайы кæрдобæласыл? Адджын, донджын бур кæрдотæ.

(Домы, цæмæй сывæллæттæ 2–3 хатты зæгъой хъуыдыйад.)

Цы зайы фæткъуыбæласыл? Фæткъуытæ.

Зæгъæм-ма иумæ: «Фæткъуыбæлас». *(Хъомылгæнæг йæ хъус дары, цæмæй мыр [къ] раст дзурой.)*

Хъ. Фæткъуыбæласыл зайы цавæр фæткъуытæ? Адджын æмæ донджын фæткъуытæ. *(Дзурынц 2–3 хатты.)*

Хъ. Хорз бакуыстат абон, сабитæ, æмæ нын Мæдинае цы дыргътæ æрбахаста, уыдонæй алкæй дæр фæуыдзæн хай. Халсарты чыргъæд та хæринаггæнæгмæ ратдзыстæм, æмæ нын хæрзад хæринагтæ скæндзæн.

Темæ: «Фæззæг» (Цæрæгойтæ).

Нысантæ:

- Ахуыр кæнын сабиты фарстон хъуыдыйад аразын. Мыр [с] дзырдæн йæ райдианы æмæ йæ кæроны сбæрæг кæнын.
- Архайын цыбыр радзырдтæ аразыныл, мивдисджытæ æмæ миногонтæй пайдагæнгæйæ; сабиты сфæлдыстадон фæлгæнæн рæзын кæнын.
- Цæрæгойтæм уарзондзинады æнкъарæнтæ парахат кæнын.

Дзырдуат: *сæныкк, цæхæрадон.*

Цæстуынгæ æрмæг: хъазæнтæ – тæрхъус, сæныкк, 2 зил-лаччы; хъæддаг æмæ хæдзарон цæрæгойты нывтæ; алыхуызон хæринагты нывтæ; дзидза, къабуска, уырыдзы, нæмыг, æхсыр, мыд.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ. Базон-базонмæ-ма байхъусут.

«Мæргътæн уазалы у зын
Æмæ хъарм бæстæм тæхынц.
Адæм бафснайдтой тыллæг,
Ома, ралæууыд... (фæззæг.)

Чеджемты Геор

Афæдзы афонтæй кæцыйы тыххæй фыст у æмдзæвгæ?
(*Фæззæджы тыххæй.*)

Цавæр тыллæг бафснайдтой нана æмæ баба? (*Сывæллæттæ алыхуызон дзуаппытæ дæттынц.*)

Хъ. (йæ къухы – æрмкъух-хъазæн – сæныкк æмæ тæрхъус.)

Цы ис мæ къухы? (*Тæрхъус, сæныкк.*)

Хъ. Сабитæ, кæцы дзырды ис мыр [с], разæй хъуысы æви

фæсте? Зæгъут-ма иумæ: «С-с-сæныкк – тæрхъус-с-с».
Иубон сæныкк къабускайы хуыммæ баирвæзт. Къабу-
скайы сыфтæ адджынæн хæры. Уыцы рæстæг тæрхъус дæр
фæзынд цæхæрадонмæ. Тæрхъус æмæ сæныкк кæрæдзийæ
фæтарстысты.

*(Дзырдарæхстдæр чи у, уыдонæй иумæ хъомылгæнæг
ратты сæныкк, иннæмæ та – тæрхъус, æмæ сæ домæ,
цæмæй кæрæдзимæ фæрстытæ раттой.) Зæгъæм:*

Чи дæ ды? (Саби – сæныкк)

Æз – тæрхъус-хъилхъус. (Саби – тæрхъус.)

Кæм цæрыс, тæрхъус? (Саби – сæныкк)

Æз цæрын хъæды. (Саби – тæрхъус.)

Ам цы архайыс? (Саби – сæныкк)

Æххормаг мын у. Уырыдзы ахæрын фæнд скодтон. Æмæ
ды та чи дæ? (Саби – тæрхъус.)

Æз та – сæныкк. (Саби – сæныкк.)

Ды та кæм цæрыс? (Саби – тæрхъус.)

Æз цæрын нанаимæ. (Саби – сæныкк.)

Ам цы ми кæныс? (Саби – тæрхъус.)

Къабуска хæрынмæ æрбацыдтæн. (Саби – тæрхъус.)

С. Ахæр, ахæр, тæрхъус, уырыдзытæ.

Т. Бузныг, бузныг, сæныкк.

*(Ахъазын ма иу хатт рольтæм гæсгæ сæныкк æмæ
тæрхъусы диалог.)*

Д/хъазт. «Базон сæныкк æмæ тæрхъусы хæлæртты».

Хъ. Сабитæ, фæнды уæ базонын, тæрхъус æмæ сæныкк
кæм цæрынц æмæ сæ лымæнтæ чи сты, уый, уæд ахъазæм.

Мидис: 2 зиллачы æмæ алыхуызы цæрæгойты нывтæ –
гауызыл зæххы.

*Сабитæ равзарыңц иу зилакмæ сæныччы лымæнты, иннæ
зиллакмæ та, тæрхъус кæимæ цæры, уыдоны.*

Хæслæвæрд. Радзурут, кæм цæрынц ацы цæрæгойтæ æмæ
сæ куыд хонæм? Цы хæрынц?

Д/хъазт. «Цы цæмæй цæры?»

Мидис: схемæйыгалиуфарсырдыгæй–алыхуызонхæдзарон æмæ хъæддаг цæрæгойты нывтæ. Рахисфарсырдыгæй та алы цæрæгойы ныхмæ дæр сабитæ æвæрынц, чи дзы цы хæры, уый ныв æмæ радзурынц, цавæр цæрæгой цы хæры? (*Сабитæ архайыны, хъомылгæнæг та сæм йæ цæст дары.*)

Хъ. Тынг хорз хъазыдыстут, сабитæ. Нæ цæрæгойтæ ныр æххормаг нал сты. Бузныг. Хæрзбон, нæ иннæ фембæлдмæ та.

6-æм ахуыры сахат

Темæ: «Нæ цæрæнбынат».

Нысантæ:

– Бафидар кæнын сывæллæтты зониндзинæдтæ горæт æмæ хъæуы тыххæй.

– Ахуыр кæнын сывæллæтты хъомылгæнæджы фарстытæм гæсгæ радзурын нывы мидис. Хъуыдыйæдты мидæг миногонтæ æмæ мивдисджытæй раст пайда кæнын, пайда кæнын, ныхмæвæрд нысаниуæг кæмæн ис, ахæм дзырдтæй; сфæлдыстадон фæлгæнæн рæзын кæнын.

– Цæрæнбынатмæ хорз цæстæнгас дарыныл архайын.

Дзырдуг: *хъæуккаг, горæтаг, иууæладзыгон, бирæуæладзыгон.*

Цæстуынгæ æрмæг: сюжетон нывтæ горæт æмæ хъæуы цардæй; амонæн фæйнæг.

Ахуыры нывæст

Хъ. (*йæ къухы – хъазæн чындз*). Уæ райсом хорз, сабитæ. Чи мын зæгъдзæн, кæм цæрæм мах? (*Сывæллæтты дзуаппытæ.*) Нæ хъæуы номта цы хуыйны? (*Сывæллæттæм байхъусын.*)

– Цавæр хæдзары цæрыс, Зæрина? *(Ныллæг.)*
– Ды та, Фатимæ, цавæр хæдзары цæрыс? *(Сывæллон дзуапп дæтты.)*
– Кæм цæрæм мах та? *(Сывæллæтты дзуаппытæ.)*
– Кæд мах хъæуы цæрæм, уæд, сабитæ, мах стæм хъæуккæгтæ.

– Зæгъæм-ма иумæ: «Хъæуккаг». *(2–3 хатты.)*

– Хетæг, кæцон лæппу дæ? *(Хъæуккаг.)*

(Домын алы сывæллонай дæр æххæст дзуаппытæ.)

Хъ. *(сывæллæтты æргом аздахы, фланелеграфыл цы нывтæ ис, уыдонмæ.)*

1. Хъæу. Æрбакæсут-ма, сабитæ, мæнæ ацы нывтæм.

Цы уынут ацы нывы? *(Сывæллæттæ дæттынц алыхуызон дзуаппытæ.)*

Хъæуы ныв у, уый цæмæй базыдтат? *(Сывæллæтты дзуаппæ байхъусын, стæй хатдзæг скæнын.)*

Хъ. Раст у. Хъæуы ис ныллæг хæдзæрттæ. Хонæм сæ иууæладзыгон хæдзæрттæ. Зæгъæм-ма иумæ: «Иууæладзыгон хæдзар». *(2–3 хатты.)*

Алы хæдзарæн дæр ис кæрт, цæхæрадон: хъæуы ис фенаен хъуг, хуы, фыс... Фæндагыл – бæх æд уæрдон.

2. Горæт. Хъ. Ацы нывы та цы уынут? *(Бæрзонд хæдзæрттæ, бирæ машинæтæ...)* Ацы нывы дæр хъæу æвдыст цæуы? *(Горæт.)*

Хъ. Зæгъ-ма, Зина, цавæр хæдзæрттæ ис горæты? *(Горæты ис бæрзонд хæдзæрттæ.)*

Хъ. Горæты бæрзонд хæдзæртты цæрынц бирæ бинонтæ. Ахæм хæдзар та хонæм бирæуæладзыгон хæдзар. Зæгъæм-ма иумæ: «Бирæуæладзыгон хæдзар». *(2–3 хатты.)* Ацы горæт у Дзæуджыхъæу. Зæгъæм-ма иумæ: «Дзæуджыхъæу». *(2–3 хатты.)*

Хъ. Фатимæ, хъæуккаг хæдзары та цал бинойнаджы цæры? *(Сывæллон дзуапп дæтты.)*

Хъазт.

Хъ. Аз дзурдзынæн хъуыдыйад, сыхах та йæ кæронмæ ахæццæ кæнут.

– Горæты ис бирæуæладзыгон хæдзæрттæ, хъæуы та... *(иууæладзыгон).*

– Горæты ис уæрæх фæндæгтæ, хъæуы та... *(нарæг).*

– Хъæуы уынгты къаддæр машинæтæ ис æви горæты... *(хъæуы).*

– Хъæу у гыццыл, горæт та... *(стыр).*

– Хъæуы ис хæдзарон фос, горæты... *(наей хæдзарон фос).*

Хъ. Аеркасут-ма мæнæ ацы нывтæм. Цæй нывтæ сты? *(Хæдзæртты.)*

Бакæсæм-ма нæ диссаджы телевизормæ.

Ис дзы фенæн:

Хæслæвæрд. Райсут иугай нывтæ æмæ радзурут, цавæр хæдзæрттæ сты. *(Байхъусын сывæллæттæм. Хъомылгæнæг бафидар кæны горæт æмæ хъæуы хуызистытæ экраныл, иннæ нывгæндтæ æвæрынц сабитæ сæхæдæг.)*

горæт
хъæу

Зауыр, бирæуæладзыгон хæдзæрттæ кæцы ран фидар кæнæм?

З. Мæнæ ам. *(Амоны горæты нывмæ.)*

Хъ. Заремæ, иууæладзыгон хæдзар та кæм бафидар кæнын хъæуы?

З. Мæнæ ам. *(Амоны хъæуы нывмæ.)*

Хъ. Цы рæсугъд уынгтæ нæм рауад. Кæй уæ кæцы уынджы цæрын фæнды?

(Байхъусын сывæллæтты дзуаппытæм, кæм хъæуы, уым сæ сраст кæнын.)

Хъ. Фæнды уæ, сабитæ, горæт фенын? Цæуыл ацæудзыстæм горæтмæ? *(Сывæллæттæ дзуапп дæттыныц.)*

Хъазт: «Балц горæтмæ»

Хъ. Схæццæ нæ кодта автобус кæдæм?

Цы уынут? Кæм æрлæууыд автобус? *(Амоны нывмæ. Сывæллæттæ дзуапп дæттыныц, хъомылгæнæг сын æххуыс кæны.)*

Хъ. *(хъазæн чындрæ дзурагæу).* Мæдина, кæцы хæдзары цæры дæ мады хо?

Хъ. *(Мæдинайы бæсты дзуры).* Мæ мады хо цæры мæнæ ацы бæрзонд хæдзары. *(Амоны нывмæ.)*

Хъ. Сывæллæттæ, бæрзонд хæдзар ма куыд схонæн ис?

С. Бирæуæладзыгон.

Хъ. Ныр зонут, сабитæ, мах цæрæм хъæуы иууæладзыгон хæдзæртты. Хонынцнæ, *(зæгъæм-ма иумæ):* «хъæуккæгтæ». *(2–3 хатты дзурыныц.)*

Хъ. Горæты та адæм цæрынц бирæуæладзыгон хæдзæртты. *(2–3 хатты дзурыныц.)* Куыд хонæм ацы адамы? Горæтæгтæ, горæтаг.

Хъ. Бузныг уын, хорз бахъуыды кодтат, хъæу æмæ горæты цавæр хæдзæрттæ аразынц, уый. Ныр та – нæ иннæ фембæлдмæ. Хæрзбон.

7-æм ахуыры сахат

Темæ: «Буары хæйттæ».

Нысантæ:

– Ахуыр кæнын сабиты фарстытæн æххæст дзуаппытæ дæттыныл.

– Архайын хъуыдыйады мидæг номдар æмæ ивгъуыд афоны мивдисджытæ раст бæттыныл; уæрæхдæр сын кæнын сæ хъуыдыкæнынад.

Равзарын, мыр [с] кæм ис, ахæм дзырдтæ.

Дзырдуат: *сыгъдæгдзинад, зивæггæнаг.*

Цæстуынгæ æрмæг: тас, дон, хъазæн чындр.

Рагагъоммæйы куыст. Сахуыр кæнын хистæр къордæй 2 сывæллонимæ цыбыр диалог.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ. Æхсызгон мын у уæ фенд. *(Сабитæ салам дæттыңц æмæ æрбадыңц гауызыл хъомылгæнæджы фæйнафарс.)* Сабитæ, абон нæ ныхас уыдзæн сыгъдæгдзинады тыххæй. Куыд æмбарут дзырд «сыгъдæгдзинад»?

(Сывæллæттæ дзуаппытæ дæттыңц. Хъомылгæнæг сæм байхъусы, стæй хатдзæг скæны. Æнæнхъæлæджы чидæр дуар æрбахоста. Хъомылгæнæг дуар байгом кодта, æмæ уаттæ æрбацыдысты дыууæ лæппуы. Сæ иу – чъызитæ, иннæ та йæхи кæуæг скодта.)

Хъ. Цымæ, цæмæн кæуы ацы лæппу, сабитæ? Бафæрсут-ма йæ.

С. Лæппу, цы кодтай? Чи дæ фæнадта?

1-аг лæппу *(кæугæйæ дзуры).* Абон сыгъдæгдзинады бон у. Нæ хъомылгæнæг сывæллæттæн радта сырх стъалытæ, мæнæн та нæ радта. Дæ къухтæ, дам, чъизи сты, дæ ныхтæ – даргъ, дæ сæр – æнæфаст.

Хъ. Сабитæ, куыд уæм кæсы ацы хъуыддаг? *(Сабитæ алыхуызон дзуаппытæ дæттыңц.)*

Хъ. Куыд сраст кæна лæппу йæ рæдыд? *(Уыцы рæстæг дыккаг лæппу дзуры фыццагмæ.)*

2-аг лæппу. Æрра дæ, цæмæн дæ хъæуы уыцы стъалы? Алы бон дæр дæ дæхи сыгъдæг дарын хъæудзæн. Хъызгæ дæр нал кæндзынæ. Æз мæхи рагæй нал æхсын. Цæмæн хъæуы къухтæ æхсын, кæд æмæ та сахаты фæстæ уыдысты чъизи? Худ æркодтай, æмæ дæ сæр у фаст. Цæмæн хъæуы дæндæгтæ сыгъдæг кæнын, кæд æмæ та фæткъуы, къафетт хæрдзынæ. Макæмæ хъус, цом æмæ иумæ хъазæм. *(Дыууæ лæппуы ацыдысты гæппытæгæнæ.)*

Хъ. Куыд уæм кæсынц, сабитæ, ацы лæппутæ? Куыд сæ схонæн ис? *(Алы сывæллонæн дæр ныхасы бар раттын,*

стæй хатдзæг скæнын.)

Хъ. Ахæм сывæллæтты хонæм: чъизи, зивæггæнаг, магуса, æдзæсгом, налат.

Зæгъæм-ма иумæ: «Зивæггæнаг, магуса».

Хъ. Сымах æхсæн, сабитæ, ахæмтæ нæй. Нæ хъазæн чындз Мæдинаæ дæр уарзы йæ буармæ зылын.

Зинаæ, рахæсс-ма хъазæн чындз, æз уын бацамонон, куыд хъæуы буары хæйттæ сыгъдæг кæнын, уый.

Хъазт «Хъазæн чындзы ныннайæм».

Хъ. Сослан, рахæсс тас. (*Сывæллон «рахаста» тас.*) Ды, Зæлинаæ, рахæсс дурыны дон.

(*Сывæллон дурыны дон «рахаста».*) Фатимæ, сбадын кæн хъазæн чындзы тасы.

(Сывæллон хъазæн чындзы бадын кæны тасы, иннæ йын дон кæны, æртыккаг та æхсы хъазæн чындзæн йæ буары хæйттæ. Хъомылгæнæг зары зарæг «Инал».)

Нанайы зердæ, ой!

Иналсæй райы, ой!

Нана Иналы æрвылбон найы,

Æрвылбон найы, ой!..

Инал фæхуды, ой!

Æрбады тасы, ой!

Лæппын бабызау

Уый доны хъазы,

Уый доны хъазы, гъей!

Хъ. Кæсут, сабитæ, цы сыгъдæг у нæ хъазæн чындз. (*Сывæллæтты æргом здахы хъазæн чындзмæ æмæ йæ хисæрфæнæй сæрфы.*) Хетæг, чындзæн йæ дзыккутæ цæмæй ныффасæм? Рахæсс-ма мæм уыцы дзаума.

Х. Сæрвасæнæй. (*Рахæссы стъолæй сæрвасæн.*)

Хъ. Къухтæ, къæхтæ цæмæй ныссæрфтам, Фатимæ? (*Радав-ма йæ.*)

Ф. Хисæрфæнæй. (*Ратты хъомылгæнæгмæ хисæрфæн.*)

Хъ. Зæгъæм-ма иумæ: «Къухтæ, къæхтæ, ныссæрфтам хисæрфæнæй».

Хъ. Сабитæ, байхъусут мæм лæмбынæг æмæ зæгъут, цавæр

мыр уæм хъуысы ацы дзырдты: сæр; фасын; æхсын.
(*Сывæллæттæ дзуапп дæттыныц æмæ ма иу хатт хъомылгæнæгмæ, мыр [с] цы дзырдты ссардтой, уыдон радзурыныц: с-с-сæр; фас-с-сын; æхс-с-сын; с-с-сæрвас-с-сæн.*)

Хъ. Тынг хорз, сабитæ. Мæнмæ гæсгæ, абонæй фæстæмæ сымах уæхи ноджы сыгъдæгдæр дардзыстут.
Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ уал.

8-æм ахуыры сахат

Темæ: «Адæймаджы буары хæйттæ».

Нысантæ:

- Бафидар кæнын адæймаджы буары хæйтты нæмттæ.
- Ахуыр кæнын сабиты иууон нымæцы номдартæй бирæон нымæцы номдартæ аразын, кæрон тæ сæм æфтаугæйæ.

Архайын [къ] æмæ [хъ] сыгъдæг дзурыныл, тагъддзуринаг ахуыр кæнгæйæ.

Сабитæ хи сыгъдæгдарынмæ разæнгард кæнын.

Дзырдуг: къай – къæйттæ, дыгæйттæ.

Цæстуынгæ æрмæг: алыхуызон предметон нывтæ – иугæйттæ, дыгæйттæ: худ, æрмхудтæ, туфлитæ, къаба, хæлаф.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ бон хорз, сабитæ. (*Сывæллæттæ салам дæттыныц.*) Равдисут-ма мæм уæ къухтæ. (*Сывæллæттæ сæ къухтæ равдыстой хъомылгæнæгмæ.*) Ныртæккæ иумæ сахуыр кæндзыстæм æмдзæвгæ, нæ къухтæй амонгæйæ.

Къухтæ, къухтæ, айрæзут.	<i>Сывæллæттæ дзурыныц æмæ</i>
Къухтæ, къухтæ, атæхут.	<i>фæзмыныц хъомылгæнæджы</i>
Къухтæ, къухтæ, амбæхсут.	<i>амындтытæ.</i>

Къухтæ, къухтæ, кæм ыстут?

С. Мæнæ сты нæ къухтæ. *(Равдисың сæ къухтæ.)*

Хъомылгæнæг æнæдзургæйæ амонь буары алы хай дæр, сывæллæттæ сæ амоньың æмæ сын сæ нæмттæ дзурың. Хъомылгæнæг амонь йæ сæрма. Сывæллæттæ дæр амоньың æмæ дзурың: «Мæнæ мæ сæр». Афтæ буары алы хайæн дæр дзурың йæ ном. Уыйфæстæ хъомылгæнæг иу сабийы размæ ракæны æмæ йын амонь йæ буары хæйттæ, иннæ сывæллæттæ та сын сæ нæмттæ дзурың.

С. Сæр, къух, къах, хъус, был, дзых, фындз.

(Архайын, цæмæй сабитæ раст дзурой [хъ], [къ]).

Хъ. Ранымайут мын буары хæйтты нæмттæ. Æз уæм фæрстытæ дæтдзынæн, сымах та мын дзуапп дæтдзыстут. Мæнæн ис сæр, сымах та бирæ стут æмæ уын ис цы? *(Сæртæ.) (Сабитæ дзуапп дæттың иумæ, алы номдармæ дæр æфтауың кæрон тæ, афтæмæй.)*

Хъ. Мæнæн дæр ис фындз, сымахæн та? *(Фындзтæ.)* Мæнæ уый у къух *(æвдисы иу къух)*. Адон та *(æвдисы дыууæ къухы)* сты...

С. Къухтæ. Махæн ис къухтæ. *(Равдисың се 'птæт дæр сæ къухтæ.)*

(Афтæ хъомылгæнæг дзуры буары хайы ном иууон нымæцы, сабитæ та дзырдтæй аразың бирæон нымæц, кæрон тæ сæм æфтаугæйæ.)

Д/хъазт. «Иугай-дыгай».

Хъ. Сабитæ, æз дзурдзынæн æмæ амондзынæн мæ буары хæйттæ, сымах иумæ дзурдзыстут, кæцытæ дзы сты иугæйттæ, кæцытæ та – дыгæйттæ.

Хъ. Фындз, дзых, сæр.

С. Иугæйттæ.

Хъ. Загъæм-ма иумæ иу хатт: «Сæр, фындз, дзых сты иугæйттæ».

Хъ. *(фæрсы иу сывæллоны)*. Дæ хъустæ та цал сты? *(Дыууæ.)*

- Дæ рустæ та цал сты? (*Дыууæ.*)
- Дæ цæстытæ цал сты? (*Дыууæ.*)
- Зæгъæм-ма иумæ: «Ис нын дыгай хъустæ, дыгай рустæ, дыгай цæстытæ, дыгай къухтæ, дыгай къæхтæ». Иу хатт-ма зæгъут, цалгай сты нæ къухтæ, нæ къæхтæ, нæ былтæ, нæ хъустæ, нæ рустæ.

С. Дыгæйттæ.

Хъ. Дыгæйттæ ма ноджы зæгъын æмбæлы – къæйттæ. Дзурæм иумæ 2–3 хатты: «дыгæйттæ – къæйттæ».

Зæгъæм-ма иумæ: «Къæйттæ» (2–3 хатты).

Тагъддзуринаг.

Хъомылгæнæг фыццаг дзуры иунæгæй, стæй сабитимæ, мыртё раст æмæ сыгъдæгдзурыныл архайгæйæ.

Хъустæ, рустæ, былтæ – къæйттæ.

Къухтæ, къæхтæ дæр – дыгæйттæ.

Дауыраæ

Хъ. Хорз базыдат, буары хæйттæ цалгæйттæ сты, уый. Бахъуыды сын кодтат сæ нæмттæ дæр. Ныр та нæ иннæ фембæлдмæ. Хæрзбон.

9-æм ахуыры сахат

Темæ: «Хидарыны æгъдæуттæ».

Нысантæ:

- Зæрдыл æрлаæууын кæнын, хидарыны æгъдæуттæй цы базыдтой, уый.
- Ахуыр кæнын дарддæр хидарыны æгъдæуттæ.
- Архайын хъомылгæнæджы дæнцæгтæм гæсгæ диалог саразын, ахуыр кæнын сабиты рæвдаугæ дзырдтæй пайда кæныныл.

Уарзондзинад парахатт кæнын сабитæм.

Дзырднат: бузныг, табуафси, æгъдау – æгъдауджын.

Цæстуынгæ æрмæг: сюжетон ныв кæнæ киноныв «Май-

мулийы лæппынтæ»; алы сывæллонæн дæр – бандон, здахæн (руль) бандоныл фидаргондæй.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ. (*Сабитæ салам дæттың.*)

Хъ. Уæ зæрдыл-ма æрлæууын кæнут, хъазæн чындз Мæдинаæ салам куы фæдæтты, уæд ын сымах та куыд фæзæгъут?

С. Æгас цу! Æхсызгон нын у дæ фенд.

Хъ. Мæдинаæ та уын цавæр дзуапп ратты?

С. Бузныг, стыр бузныг, сабитæ.

Хъ. Куыд уæм кæсы, *æхсызгон*, *бузныг* цавæр дзырдтæ сты? Хорз æви æвзæр?

Сабитæ дзуапп дæттың, хъомылгæнæг хатдзæг кæны.

Д/хъ. «Абалц кæнæм театрмæ».

Хъ. (*рагацау бандæттæ дыгæйттæй сæвæры, раззаг бандоныл – здахæн (руль).*) Абон мах цæуæм сабиты театрмæ. Цавæр транспортыл хъуамæ ацæуæм? (*Маршрутка, автобус, троллейбусыл.*)

Хъ. Мах театрмæ цæуæм (*амоны бандæттæм*) цæуыл? (*Сывæллæттæ дзуапп дæттың.*)

Хъ. Чи зæгъдзæн, цалæй сбадæн ис бандоныл? (*Иунæгæй.*) Мах та сбаддзыстæм дыгæйттæй.

Хъ. Зæгъæн ма ис къæйттæй дæр.

Хæслæвæрд. Сабитæ, слæуут-ма къæйттæй: чызг, лæппу. (*Сывæллæттæ æвзæрың æмбалттæ.*)

Хъ. Фыццаг уæ чи хъуамæ сбада автобусы?

Сабитæ алыхуызон дзуаппытæ дæттың. (*шофыр, æз, ахуыргæнæг.*)

Хъ. Фыццагдæр, сабитæ, хъуамæ лæппу сбадын кæна чызджы, стæй сбада йæхæдæг. Лæппу чызджы йæ бандонмæ куы бахона, уæд ын хъуамæ зæгъа: «Табуафси, сбад». Чызг та йын хъуамæ зæгъа: «Бузныг».

Зæгъут-ма иумæ: «Табуафси, сбад». (2–3 хатты.)

Хь. Ныр уæ алчидæр, лæппутæ, иугай ахонæд йе ’мбал чызджы йæ бандонмæ, æз та уæм байхъусдзынæн. Хетæг, сбадын кæн Зарæйы.

Х. Зарæ, табуафси, сбад дæ бандоныл.

З. Бузныг, Хетæг. *(Афтæ дарддæр алы сывæллонимæ дæр кусын.)*

Хь. Автобусы цаугæйæ та нæхи куыд хъуамæ дарæм?

Байхъусын сабитæм, стæй хатдзæг скæнын.

Хь. Æз уын иу цауы тыххæй киноныв равдисдзынæн.

Равдисын ныв кæнæ киноныв «Маймулитæ цауынц автобусы».

Хь. Куыд дардтой маймулийы лæппынтæ сæхи автобусы?
(Сабитæ дзурынц.) Сæ фыдуаг миты тыххæй сыл цы ’рцыди?

Сабитæм иугай байхъусын æмæ та хатдзæг скæнын.

Хь. Салам дæттын; чызгæн бынат раттын; æнцад бадын автобусы, хи сабыр дарын – уыдон сты хидарыны æгъдæуттæ. Куыд сæ бахъуыды кодтат, уый сбæрæг кæндзынæн æз, тезгъо кæнынмæ нæхи куы равдз кæнæм, уæд. Цомут, нæ дарæс скæнæм.

(Хъомылгæнæг йæ хъус дары, сабитæ сæхи куыд дарынц, уымæ. Домы, цæмæй лæппу чызгæн æххуыс кæна.)

10-æм ахуыры сахат

Темæ: «Театр».

Нысантæ:

- Зæрдыл æрлæууын кæнын ивгъуыд æрмæгæй тагъдзуринаг: «Дыгæйттæ – къæйттæ».
- Ахуыр кæнын ныхасы мидæг номивджытæ «æз – ды»-йæ пайда кæнын.
- Архайын фарстытæн раст дзуапп дæттыныл.
- Аивад бауарзын кæныныл архайын.

Дзырдуат: театр, зал, сцена, спектакль, артист.

Цæстуынгæ æрмæг: сюжетон нывтæ театралон темæйыл, ширмæ; аргъау «Тымбылой» ахъазынаен атрибуттæ; сырх æмæ бур тымбылтæ сабиты нымæцмæ гæсгæ.

Рагагъоммæйы куыст. Бакæсын аргъау «Тымбылой». Стъолыл хъазæн театр равдисын, стæй аргъау «Тымбылой» рольтæм гæсгæ ахъазын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ! Хъуыды ма кæнут, кæдæм абалц кодтам автобусы? *(Сабитæ дзуапп дæттыныц.)* Цалгæйттæй сбадтыстæм автобусы? *(Сабитæ алыхуызон дзуаппытæ дæттыныц.)* Раст зæгъут. Бадæм дыгæйттæй. Зæгъæм-ма иумæ: «Бадæм дыгæйттæй».

Хъ. Куыд-ма ис зæгъæн дыгæйттæ æндæр дзырдæй? Кæд сабитæ ферох кодтой, уæд сын сæ зæрдыл æрлæууын кæнын тагъддзуринаг «Дыгæйттæ – къæйттæ».

Хъустæ, рустæ, былтæ – къæйттæ.

Къухтæ, къæхтæ дæр – дыгæйттæ.

Хъ. Театры махæн равдыстой спектакль.

(Хъомылгæнæгимæ иумæ дзурыныц сабитæ дæр. Хъомылгæнæг сабиты æргом здахы, амонæн фæйнагыл цы ныв ауыгъд ис, уымæ.)

Хъ. Бакæсут-ма ацы нывмæ лæмбынæг.

– Цы уыныс, Алина, нывы? Цавæр хæдзар у?

С. Рæсугъд хæдзар. Бæрзонд хæдзар. Хонынц ма йæ театр дæр.

Хъ. Ды та, Зауыр, цы уыныс?

З. Сывæллæттæ дыгæйттæй цæуынц.

Хъ. Сæ разæй та чи цæуы, Сослан?

Сывæллон дзуапп дæтты. Хъомылгæнæг алы сывæллонæй дæр домæ æххæст дзуапп.

Хь. Цæмæн цæуынц сывæллæттæ ацы хæдзармæ сæ хъомылгæнæгимæ?

Сывæллæттæ дзуапп дæттынц. Хъомылгæнæг амонь, хæдзармæ цы уæрæх бæрзонд къæпхæнтыл цæуынц, уыдонмæ.

Хь. Къæпхæнтыл схизгæйæ, бацæудзысты, театр кæй хоннынц, уыцы хæдзармæ. Зæгъæм-ма иумæ: «Театр». (2–3 хатты дзурынц, стæй та – иугай.)

Хь. Цы фендзысты театры?

Сабитæ алыхуызон дзуаппытæ дæттынц. Хъомылгæнæг алы сабитæ дæр лæмбынæг байхъусы, стæй хатдзæг скæны.

Сюжетон ныв «Театры сценæ».

Хь. Театры ис стыр зал. Залы та – бирæ бандæттæ. Ноджы ма театры ис сценæ. Сценæйыл хъазынц артисттæ. Симæ, зæгъ-ма, цы ис театры? (Театры ис зал.) Зæгъæм-ма иумæ, сабитæ: «Театры ис стыр зал». (2–3 хатты.)

Хь. Зæринаæ, адæм сценæйы бадынц æви залы? (Адæм бадынц залы.) Зæгъæм-ма иумæ: «Адæм бадынц залы».

Хь. Хетæг, залы адæм та цæуыл фæбадынц?

Х. Залы адæм фæбадынц бандæттыл.

Хь. Алан, артисттæ сценæйыл хъазгæйæ махæн равдисынц спектакль. Зæгъæм-ма иумæ: «Артисттæ хъазынц спектаклы». (2–3 хатты.)

Хь. Абон мах дæр бакæсдзыстæм спектакльмæ. Равзарын уал нæ хъæуы артисттæ. Сисут иугай зиллæччытæ мæнæ ацы дзæкъулаæй æнæ æркæсгæйæ. Сырх зиллакк чи сиса, уый уыдзæн артист, бур – уый ты спектакльмæ кæсæг, æмæ сбаддзæн залы. (Рагацау – бандæттæ æвæрд рæнхъæй. Ширмæ æмæ аргъау «Тымбылой»-ы атрибуттæ.)

Сабитæй алчи йæ рольмæ гæсгæ аразы диалог «Тымбылой»-имæ. Аргъау амонь хъомылгæнæг йæхæдæг. Архайын, цæмæй номивджытæ æз, ды-йæ раст пайда кæной сабитæ:

– Чи дæ, чи?

– Æз – Тымбылой, ды та чи дæ?

Тымбылойæн зарынмæ æххуыс кæнынц, бадгæ чи кæны, уыцы сабитæ. Кæд рæстæг уа, уæд ахъазын дыууæ хатты, рольтæ баивгæйæ.

Хъ. Сабитæ, кæм уыдысты? *(Амоны ма иу хатт нывмæ.)*

С. Театры. Сабитæ уыдысты театры.

Хъ. Цы федтой театры? *(Сывæллæттæ дзуапп дæттыныц: спектакль, артисттæ сценæйыл аргъау «Тымбылой» хъазыдысты.)*

Хъ. Хæрзбон, сабитæ, нæ иннæ фембæлдмæ та.

II-æм ахуыры сахат

Темæ: «Зымæг». (Нывмæ гæсгæ куыст.)

Нысантæ:

– Ахуыр кæнын сабиты нывмæ лæмбынæг кæсын.

– Архайын нывмæ гæсгæ чысыл радзырдтæ хъуыды кæнын.

Дарддæр сабиты боны хæйттимæ зонгæ кæнын, фæлгæнæн парахатт кæнын.

Дзырдуат: *райсом, сихор, изæр, митмитгæнæг, сыррдонцъиу.*

Цæстуынгæ æрмæг: сюжетон ныв: «Зымæг куыд хорз у». Йæ мидис – зымæгон хъæзтытæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ! *(Сывæллæттæ салам дæттыныц.)*

Цымæ афæдзы афонтæй кæцы ралæууыд? *(Сывæллæттæ дзуапп дæттыныц.)*

Хъ. Зымæг. Диссаджы афон у. Сабиты кæртæй хæдзармæ нал

фæнды, кæрты сын хъæлдзæгдæр у. Хъазынц дзоныгътыл, бырынц къæхдзоныгътыл æмæ къæхкъæлæттыл, хъазынц хоккейæ, аразынц хæдзæрттæ æмæ митын лæг. Зымæджы тыххæй бирæ рæсугъд нывтæ скодтой нывгæнджытæ. Бирæ аив уацмыстæ ныффыстой фысджытæ æмæ поэттæ. Æнæнхъæлæджы дуар чидæр «æрбахоста», хъомылгæнæг æрбахаста хъазæн чындз æмæ цыдæр тыхтон.

Хъ. (хъазæн чындзы бæсты дзуры). Уæ райсом хорз. Цы узал у! Афæдзы афонтæй кæцы у? *(Сывæллæттæ салам радтой, стæй дзуапп дæттыныц фарстæн. Хъомылгæнæг сывæллæтты æргом здахы тыхтонмæ.)* Цыдæр та нын æрбахаста Мæдина. *(Ауындзы ныв амонæн фæйнæгыл.)* Цы нæм æрбахаста Мæдина?
(Сывæллæттæ дзуапп дæттыныц.)

Хъ. Чи скодта ацы ныв, сабитæ?

С. Нывскодта нывгæнæг. *(Кæд нæ зонынц, уæд хъомылгæнæг йæхæдæг дзуапп ратдзæн.)*

Хъ. Геор, чи скодта ныв?

Г. Ныв скодта нывгæнæг. *(Афтæ 2–3 сабийы бафæрсын.)*

Хъ. Цы равдыста нывгæнæг йæ нывы? *(Сывæллæттæ дзуапп дæттыныц.)* Ахъуыды кæнут æмæ зæгъут, куыд схонæн ис ацы ныв? *(Байхъусын сывæллæтты дзуаппытæм æмæ хатдзæг скæнын.)* Бонæн та йæ кæцы афон æвдыст цæуы нывы, Светæ? *(Сывæллонæн дзуапп раттын йæ бон куына уа, уæд хъомылгæнæг иннæты фæрсы.)*

Хъ. Ды та, Зæлина, куыд зæгъдзынæ? Ныр изæр у æви райсом?

З. Райсом. *(Хъомылгæнæг домæ æххæст дзуапп.)*

Хъ. Райсомæй мах цы фæкусæм рæвдауæндонны? *(Байхъусын сывæллæтты дзуаппытæм.)* Раст у, райсомæй махмæ вæййы ахуыртæ. Лæмбынæг ма иу хатт æркæсут нывмæ. *(Сывæллæттæ дзурыныц, хъомылгæнæг сын сæ ныхасмæ хъусы æмæ хатдзæг кæны.)* Изæрырдæм мах фæтагъд

кәнаәм нә хәдзәрттәәм.

– Кәд рацауынц сабитә сә хьомылгәнәгимаә кәртмә?
Цафон вәййы?

*(Сывәлләттә кәд нә арәхсой дзуап раттынмә,
уәд хьомылгәнәг йәхәдәг дзуры.)*

Хь. Сихорафон фәхьзәәм. Зәгъут-ма иумә: «Сихорафон
кәрты фәхьзәәм».

(2–3 хатты.)

– Цәмәй бәрәг у нывы, сывәлләттә сихорафон хьазынц,
уый?

С. Кәсы хур, бон у хьарм. Ихындзәгтә тайынц хуры
хьармәй әмә тәдзынц.

Хь. «Иу зымәгон хьарм бон сихорыл сабитә сә
хьомылгәнәгимаә рацыдысты кәртмә. Алы саби дәр
йәхицән куыст ссардта». Дарддәр та, сабитә, радзурут
сымах. Кәй тыххәй радзурдзынә, Геор?

Г. *(амоны нывмә).* Мәнә ләппутә дзоныгъыл бырынц.

Хь. Ды та, Зәлинаә, кәй тыххәй радзурдзынә?

З. Чызджытә әмә хьомылгәнәг аразынц митын ләг.

Афтә алы сывәллонән дәр ныхасы бар раттын. 2–3 са-
бийы нывмә гәсгә дзурынц.

Хь. Әз әмә уын Мәдинаә әмдзәвгә радзурдзыстәәм, сы-
мах та, сабитә, базонут, цәй тыххәй у әмдзәвгә, уый.

... Йә цәстытә – дуртәй конд,

Йә кьухтә та – кьәцәлтәй,

Чи фәуайы йә рәзты,

Уымә хьәлдзәг фәхуды.

Чеджемты Г.

(Сывәлләттә архайынц дзуап раттыныл.)

Хь. Әмдзәвгә уыд митын ләджы тыххәй. Цы ма уынут
ноджды нывы?

*Сывәлләттә нывы сюжет иугай дзурынц.
Хьомылгәнәг дарддәр амоны, бәласыл цы цыиутә ба-*

дыңи, уыдонмæ.

Хь. Цы сты адон та? Цавæр цыиутæ сты? Кæцæй февзæрдысты?

Сывæллæттæ алыхуызон дзуаппытæ дæттыңи, хъомылгæнæг хатдзæг кæны.

Хь. Бæласыл бадынц сыррдонцъиутæ æмæ митмитгæнæг.

Зæгъæм-ма иумæ: «Митмитгæнæг, сыррдонцъиу».

Алы маргъы ном дæр дзурынц 2–3 хатты.

Хь. Цомут, сабитæ, мах дæр кæртмæ. Фенæм, знон цы митын лæг скодтам, уый. Цъиутæн æхсынæнтæ дæр ма ферох кæнут.

12-æм ахуыры сахат

Темæ: «Зымæг». (Нывмæ гæсгæ ныхас.)

Нысантæ:

– Бафидар кæнын [з]-йы растдзурынад.

– Архайын, иу бындур кæмæн ис, ахæм дзырдтæ аразыныл.

Архайын цыбыр æмдзæвгæ бахъуыды кæныныл.

Пайда кæнын миногонтæй: хæмпус; фæлмæн; æрттиваг.

Зымæгон æрдзы рæсугъддзинаedtæ бауарзын кæнын.

Дзырдуг: *митæйдзаг, митуард, митсыгъдæггæнæн, зымæгиуатгæнæг.*

Цæстуынгæ æрмæг: сюжетон ныв «Зымæг куыд хорз у»; Митын Дада, мит, зымæгон хъæд, мит сыгъдæггæнæн машинæйы нывтæ.

Ахуыры нывæст

Хь. Уæ райсом хорз, сабитæ! (*Сывæллæттæ салам дæттыңи.*) Сабитæ, цæй æмæ ахъазæм базон-базонтæй. Зæгъут-ма, кæд ваййы?..

- 1) Хылы-мылы – сырды фæдтæ,
Ныссалдысты хæл-хæл дæттæ.
Зæу-зæу миттæ – хъæпæн уæргътæ.
Гæртт-гæртт кæнынц æргъæвст мæргътæ.

(Зымæг)

- 2) Афæдз цыппар хатты йæ дарæс чи раивы? *(Зæхх.)*

Кæд сывæллæттæн зын уа дзуаппытæ ссарын, уæд сын хъомылгæнæг йæхæдæг æххуыс кæны.

Хъ. Байхъусут дзырдтæм: «з-з-зымæг», «з-з-зæхх». Цавæр мыр уæм хъуысы? *(Сывæллæттæ дзуапп дæттынц.)*

(Хъомылгæнæг амонæн фæйнагыл ауындзы зымæгон æрдзы ныв æмæ фæрстыты руджы сывæллæтты æргом здахы нывмæ.)

Хъ. Афæдзы афонтæй кæцы æвдыст у нывы? *(Зымæг.)*
Зымæг махмæ цы цъиутæ баззайынц, уыдон та куыд хонæм?

Сывæллæттæ алыхуызон дзуаппытæ дæттынц, хъомылгæнæг сын æххуыс кæны.

Хъ. Зымæг ам цы цъиутæ баззайынц, уыдон хонæм зымæгиуатгæнæг. Зæгъут-ма иумæ: «Зымæгиуатгæнæг цъиутæ». *(2–3 хатты дзурынц иумæ, стæй алы сывæллон дæр хицæнæй.)*

Хъ. Сабитæ, бон та цавæр у: сæрдыгон, фæззыгон æви зымæгон? *(Байхъусын сывæллæтты дзуаппытæм.)* Бон у зымæгон, сабитæ. Ды та, Геор, куыд зæгъыс – цавæр у бон?

Г. Зымæгон бон. Уазал бон.

Хъ. Зымæгон бон цавæр у, Светæ?

С. Зымæгон бон у уазал æмæ цыбыр.

Хъ. Сабитæ, дзырдтæ «зымæг», «зымæгиуат», «зымæгон» равзæрдысты иу бындурай æмæ сты хæстæг дзырдтæ. «Зымæг – з-з-зымæг». Зæгъут-ма, [з] дзырды кæцы ран лæууы? *(Сывæллæттæ дзуапп дæттынц.)*

Хъомылгæнæг та ногæй дæргъвæтинай дзуры [з], цы

дзырдты ис, уыдоны.

Хь. Дзырд «уа-з-з-з-ал»-ы та кæм лæууы [з]? (Сывæллæттæ дзуапп дæттынц.) Цы зæгъæн ис миты тыххæй, сабитæ, мит цавæр у?

С. Мит у уазал. Мит у хæмпус. Мит у фæлмæн. Мит у урс.

Хь. Сабитæ, ссарæм-ма дзырд «мит»-æн хæстæг дзырдтæ. Мит æнæрынцой куы фæуары, уæд уый хонынц митуард. Зæгъæм-ма иумæ: «Митуард». (2–3 хатты.)

– Сывæллæттæ кæрты митæй куы фæхъазынц, уæд сæ дарæс цыхуызон вæййы? (*Митæйдзаг.*) Кæрты астау чи лæууы? (*Митын лæг.*)

Дзуаппытæ равзарын хъомылгæнæгимæ иумæ, уыйфæстæ хъомылгæнæг амонæн фæйнæгыл сауындзы ныв «Зымæг куыд хорз у!».

Хь. (*амоны машинаемæ*). Кæсут-ма, сабитæ, ай та цавæр машина у? (Мит-сыгъдæггæнæн машина. Домы сабитæй дæр, ацы дзырд 2–3 хатты куыд зæгъой.

Хь. Сабитæ: «митуард, митæйдзаг, митын, митсыгъдæггæнæн» – ацы дзырдтæ сты дзырд «мит»-ы хæстæджытæ. Иу хатт-ма сæ радзурæм: «Мит – митын – митæйдзаг – митуард – митсыгъдæггæнæн».

Сахуыр кæнæм уыци-уыци зымæджы тыххæй, фæнды уæ? Дзурынц уыци-уыцийы ныхæстæ сындæггай, бынтон сындæг.

Ныр та йæ раст æмæ хъæрæй радзурут. (*Сывæллæттæ хъæрæй дзурынц уыци-уыцийы ныхæстæ*):

«Хылы-мылы – сырды фæдтæ.

Ныссалдысты хæл-хæл дæттæ.

Зæу-зæу миттæ – хъæпæн уæргътæ.

Гæртт-гæртт кæнынц æргъæвст мæргътæ».

Хь. Кæд ныссæлы дон?

– Мит цавæр афæдзы афон зæу-зæу кæны бæлæстыл?

Уæдæ афæдзы афонтæй кæцы ралæууыд? (*Зымæг.*) Цомут,

сабитæ, кæртмæ æмæ саразæм митын лæг. (*Хъомылгæнæг æмæ сывæллæттæ ацæуыны.*)

13-æм ахуыры сахат

Темæ: «Зымæг».

Нысантæ:

– Сфæлхат кæнын уыци-уыцийы ныхæстæ ивгъуыд ахуыргæй.

Бафидар кæнын иумæйаг дзырд «дарæс»-ы нысаниуæг.

– Ахуыр кæнын зымæгон дарæсы нæмттæ.

Архайын вазыгджын хъуыдыйæдтæй пайда кæнын; раст бæттын номдар миногонимæ хауæнтæ æмæ нымæцтæм гæсгæ.

Цæстуынгæ æрмæг: хъазæн чындз зымæгон дарæсы, зымæгон дарæс; [з] цы предметты нæмтты ис, ахæмты нывтæ; заз бæлас.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ бон хорз, сабитæ! (*Сывæллæттæ салам дæттыны.*)

С. «Хылы-мылы – сырды фæдтæ.

Ныссалдысты хæл-хæл дæттæ.

Зæу-зæу миттæ – хъæпæн уæргътæ,

Гæртт-гæртт кæнынц æргъæвст мæргътæ».

(Хъомылгæнæг ма иу хатт уыци-уыцийы ныхæстæ æмбарын кæны.)

Хъ. Сабитæ, афæдзы афонтæй кæщыйы кой кæнынц ацы рæнхъыты?

С. Зымæджы кой.

Хъ. Цæмæн уæм афтæ кæсы? (*Сывæллæттæ дæттыны алыхуызон дзуаппытæ.*) Чи уæ уарзы зымæг, сабитæ?

Цæмæн уарзут зымæг?

С. Фæкæнæм митын лæгтæ, миткъуыбæрттæй фæхъазæм,

къахдзаныгътыл кәнаә дзаныгътыл фәбырәм. Аердз вәййи рәсугъд, сыгъдәг.

«Миткъуыбәртгәй хъазт».

(Сывәлләттә хъомылгәнәгмә кәсың аемә йын йә архәйдтытә фәзмың.)

Хь. Цәй тыххәй уарзут зымәг? *(Байхъусын сабиты дзуаппытәм.)* Уәдә әз тынгдәр-тынгдәр зымәг цәмәән уарзын, уый уын зәгъон, сабитә?

(Хъомылгәнәг сабитәм равдисы гыццыл заз бәлас аемә сәм ратты фарст.)

Хь. Сабитә, ай цы у? *(Сабитә дзуапп дәттың.)* Раст зәгъут, ай у заз бәлас. Цәмәән нә хъәуы заз бәлас? *(Байхъусын сабитәм аемә хатдзәг скәнын.)* Заз бәлас нә уатмә куы ‘рбахәссәм, уәд нәм вәййи бәрәгбон. Цавәр бәрәгбон? Чи йә зоны? Чи ма нәм әрбацәуы ноджы йемә? *(Сывәлләттә алыхуызон дзуаппытә дәттың.)* Зәгъ-ма, Геор, цы у ай? *(Амоны зазмае.)*

Г. Заз бәлас.

Хь. *(амоны сырх дзәкьулмә).* Зәлинаә, ацы дзәкьулы хицау та чи у?

С. Ацы дзәкьулы хицау у Митын Дада.

Зәгъәм-ма иумә: «Митын Дада». *(2–3 хатты.)*

Равдисы сюжетон ныв. Митын Дада урс бәхыл әрбацәуы, заз бәлас йә дзаныгъы ласы, афтәмәй.

Хь. Кәсут, мәнә и Митын Дада. Митын Дада урс бәхәй әрхызт әмә нын әрбахаста йемә заз бәлас.

Зәгъәм-ма иумә: «Митын Дада бәхәй әрхызт әмә нын әрбахаста заз бәлас».

(Әнәнхәләәджы чидәр дуар «әрбахоста», хъомылгәнәг әрбахәссы хъазән чындз.)

Хь. *(хъазәнмә дзураггау).* Дә бон хорз, Мәдинә! Ацы уазал зымәгон бон кәм уыдтә? Афәрс-ма йә ды дәр, Зауыр. *(Хъомылгәнәг аххуыс кәны сывәллонаән фарст)*

раттынмæ.)

С. Мæдинæ, кæм уыдтæ ацы уазал зымæгон бон?

Хъ. Светæ, цавæр бон у?

С. Уазал бон.

Хъ. Людæ, ноджы ма цавæр бон у? (*Зымæгон бон.*) Ды та, Сослан, куыд зæгъдзынæ, цавæр бон у?

С. Уазал зымæгон бон.

Хъ. Кæм уыди ацы уазал зымæгон бон Мæдинæ? (*Хъазæн чындзы бæсты хъомылгæнæг йæхæдæг дзуры.*)

Хъ. Мæнæн уазал нæу. Кæсут-ма, цы хъарм палто скодтон. (**Амоны йæ палтомæ.**) Зымæгон палто у хъарм.

Хъ. Цавæр палто скодта Мæдинæ? (*Хъарм палто, зымæгон палто.*)

Мæдинæйыл цы хъарм палто, хæлаф, цырыхъхытæ, хъуырбæттæн ис, уыдон хонæм зымæгон дарæс. Зæгъут иумæ: «Зымæгон дарæс».

«Базон-базон».

Мидис: хъомылгæнæджы стъолыл – алыхуызон дарæсы нывтæ, дыууæ зиллаччы. (*Сывæллæттæ иу зиллакмæ æвзарыны, хъазæн чындзыл цы дзаумæттæ ис, уыдоны нывтæ, дыккаг зиллакмæ та – иннæтæ. Зæгъын сын сæ нæмттæ, кæд сæ фæдарæм æмæ сæ куыд хонæм.*)

Хъ. Раст стут, сабитæ. Цомут, ныр уæ алчидæр йæ зымæгон дарæс Мæдинæйæн фенын кæнæд æмæ сын сæ нæмттæ радзурут.

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

14-æм ахуыры сахат

Темæ: «Зымæг».

Нысантæ:

- Бафидар кæнын сабиты зонындзинæдтæ зымæгон æрдзы тыххæй. Сфæлхат кæнын æмдзæвгæ «Зымæг».
- Ахуыр кæнын хъомылгæнæджы фарстытæм гæсгæ

хъуыдыйæдтæ аразын, пайда кæнын нырыккон афоны мивдисджытæй.

– Архайын мыртæ раст æмæ сыгъдæг дзурыныл.

Сабиты бæрæгбонмæ æмдзæвгæтæ ахуыр кæнынмæ разæнгард кæнын.

Дзырдуг: *Ног аз, сфæлыстам, бæрæгбон.*

Цæстуынгæ æрмæг: алыхуызон сюжетон нывтæ зымæгон тематикайæ.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг салам радта сабитæн æмæ сæ сбадын кодта бандæттыл, домы сæ, цæмæй лæмбынæг байхъусой æмдзæвгæйы ныхæстæм.

Заз

Ног азмæ сфæлыстам

Диссаджы заз.

Уæртæ-ма, – сабитæй

Байдзаг йæ раз.

Кафæм йæ алыварс,

Гæйтт-мардзæ, цырды.

Уалынмæ Митын лæг

Худгæ фæзынд.

Бадзуры Митын лæг:

– Фæдджи рæвдз дар!

Алкæмæн хордзенæй

Сисы лæвар.

Цæрукъаты В.

Хъ. Цавæр бæласы кой кæны поэт æмдзæвгæйы?
(*Сывæллæттæ дзуарп дæттың.*)

Хъ. Заз бæласыл алыхуызон хъазæнтæ кæд æрцауындзæм?
(*Зымæджы.*) Цæмæн афтæ срæсугъд кæнæм заз бæлас?

Цæмæн кафæм йæ алыварс? *(Сывæллæттæ алыхуызон дзуаппытæ дæттынц.)*

Хъ. Заз бæлас срæсугъд кодтам бæрæгбонмæ. Уыцы бæрæгбон хонæм Ног азы бæрæгбон.

Хъ. Зæгъут-ма иумæ: «Заз сфæлыстам Ног азы бæрæгбонмæ». *(2–3 хатты. Стæй алы сывæллонæн дæр ныхасы бар раттын.)*

Д/хъазт «Ног азы бæрæгбон».

Стъолыл цы нывтæ ис, уыдонæй равзарын, Ног азы бæрæгбон æвдыст кæм цæуы, уыдон. Радзурын цыбырай алы нывы тыххæй дæр. Зæгъæм, нывтæ: «Сабитæ æмæ заз бæлас», «Митын Дадайы лæвæрттæ», «Бæрæгбоны лæвæрттæ».

Хъ. Сабитæ, уæдæ нæм цавæр бæрæгбон æрхæццæ кæны? *(Ног азы бон.)* Чи нæм æрцæудзæн Ног азы лæвæрттимæ? *(Сабитæ алыхуызон дзуаппытæ дæттынц.)*

Хъ. Митын Дада махæн лæвæрттæ æрхæсдзæн. Мах та йын цы балæвар кæндзыстæм?

(Сывæллæттæ дзурынц, бæрæгбонмæ цы цыбыр æмдзæвгæтæ сахуыр кодтой, уыдон.)

Хъ. Сабитæ, мæн та фæнды, цæмæй азарæм Митын Дадайы зарæг.

Сабитæ æмæ хъомылгæнæг лæууынц æмæ зарынц:

Митын Дада, мах дæ уарзæм,

Алы бон нæм цу æгас.

Бирæ уарзынц сабитæ

Дæ дзæкьулы адджынтæ...

Хъ. Сабитæ, мæн уырны, Митын Дада уæ алкæй дæр кæй фехъуыста æмæ уын Ног азы лæвæрттæ кæй ракæндзæн, уый.

... Урс Дадайæ ничи тарст:

Цъиу ыл бадт æдыхстæй!

Дада та йæм худгæ каст
Саугага цæстытæй...
Чеджемты Г.

15-æм ахуыры сахат

Темæ: «Хæринаг æмæ мигæнæнтæ».

Нысантæ:

– Фæлварын предметты тыххæй æмæ предметтимæ архайды тыххæй цыбырæй радзурын.

Фарст *цæм?*-æн раст дзуапп дæттыныл архайын.

Бафидар кæнын сывæллæттты дзырдуюты хæринагтæ æмæ мигæнæнты нæмттæ: картофджын; хъæдурджын; уæлибæх, дзыкка, аг.

Мыртæ раст æмæ сыгъдæг дзурыныл архайын.

Сабитæн ирон адæмон хæринагтæ бауарзын кæнын.

Цæстуынгæ æрмæг: сæкæрдон, цæхдарæн, цайдан, аг, дзыкка, хъазæн чындз.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ.

Сабитæ дæр салам дæттыныц хъомылгæнæгæн.

Хъ. (*равдисы хъазæн чындз*). Абон Мæдинæ дуканийы балхæдта цæхх, сæкæр, цайгæрдæг, хоны уæ уазæгуаты. Фæнды уæ?

Хъомылгæнæг сабиты 'ргом здахы, чындз цы къуымы веййы, уырдаæм.

Д/хъазт. «Цы цæм ныккæнæм?»

Хъ. Сабитæ, лæмбынæг-ма æркæсут, ницы сæмхæцца кодта Мæдинæ?

Цавæр мигæнæнтæ ис Мæдинайы хæдзары? Цыдæр мæ зæрдæмæ нæ цæуы.

Сывæллæттæ иугай дзурыныц: каструнка; тебæ; тæбæгъ;

чаикæ; агуывзæ.

Хъ. Мæнæ адон та цы сты? *(Равдисы сæкæрдон, цæхдарæн æмæ цайдан.) Иумæ сын радзурың сæ нæмттæ.*

Ам ныккæнын хъæуы цæхх æви сæкæр? *(Равдисы цæхдон.)*

Хъ. Светæ, сæкæр та цæм ныккæнын хъæуы. Равдис-ма нæм æй.

С. Сæкæр ныккæнын хъæуы сæкæрдоны. *(Равдисы сæкæры къус.)*

Хъ. Хетæг, ацы кæрдæгæй та цы кæнæм?

Х. Кæрдæгæй скæнын хъæуы цай.

Хъ. Сабитæ, ацы кæрдæг у цайыгæрдæг.

Æркæсут æм лæмбынæг æмæ зæгъут: цайгæрдæг *(2–3 хатты).*

Хъ. Мæдинаæ цæхх ныккодта сæкæрдоны, сæкæр – цайдарæны, цайгæрдæг та – цæхдарæны. Раст бакодта, сабитæ?

Байхъусын сабитæм.

Д/хъ. «Цы нæ уыди, цы фæзынди».

Хъ. Сабитæ, лæмбынæг æркæсут, мæнæ ацы фынгыл цы мигæнæнтæ ис, уыдонмæ. Радзурт сын иугай сæ нæмттæ. Цæмæн хъæуы алы мигæнæн дæр? *(Фынгыл – табæгъ, кард, агуывзæ, цайдан.)*

(Сабитæ иугай дзурың, хъомылгæнæг сын æххуыс кæны. Стæй домы, цæмæй сæ цæстытæ æрцъынд кæной.)

Цалынмæ сабитæ цъындаей лæууың, уæдмæ хъомылгæнæг æвæры фынгыл аг æмæ бар дæтты ракасынæн.

Хъ. Базонут-ма, цавæр ног мигæнæн фæзынд фынгыл.

Сывæллæттæ алыхуызон дзуаппытæ дæттың. Кæд æмæ ног дзаумайæн йæ ном нæ базоной, уæд сын æй хъомылгæнæг зæгъы: аг.

Хъ. Зæгъæм иумæ: ацы дзаума аг хонæм *(Равдисы йæ.)*

Хъ. Зауыр, райс-ма йæ дæ къухмæ æмæ зæгъ:

– Рог у æви уæззау? (*Уæззау.*)

Хь. Уæззау та цæмæн у, цымæ? (*У æфсæйнагæй конд.*)

– Стыр у æви гыццыл? (*Гыццыл.*)

Хь. Зауыр цы мигæнæн райста, уый ном куыд хонæм, фæрох уæ ис?

Хь. Сабитæ, ацы мигæнæн хонæм аг. Зæгъæм-ма: аг, аг, аг. Æркæсут-ма фынгмæ æмæ зæгъут, цавæр хæринагтæ скодта Мæдинæ?

С. Кас; чъиритæ; цай.

Хь. Цавæр мигæнæнты сцæттæ кæнынц ацы хæринагтæ? Чи зоны?

(*Сывæллæттæ иугай дзурынц, хъомылгæнаг сæ, кæм хъæуы, уым раст кæны.*)

Хь. Сабитæ, иугай-ма мын радзурут, чи уæ цавæр чъири уарзы?

1-аг сыв. : «Æз уарзын цыхтимæ чъири».

2-аг сыв. : «Æз та – картофимæ».

3-аг сыв. : «Æз та – хъæдуримæ».

(*Афтæ алы сывæлллон дæр йæ хъуыдытæ дзуры.*)

Хь. Сабитæ, цыхтимæ цы чъири скæнынц, уый хонæм уæлибæх.

Картофимæ – картофджын.

Хъæдуримæ – хъæдурджын.

Зæгъæм иумæ: уæлибæх; картофджын; хъæдурджын. (2–3 хатты дзурынц сабитæ чъириты нæттæ.)

Хь. Кас кæй рахуыдтат, уый та у дзыкка. Зæгъæм-ма иумæ: «Дзыкка, дзыкка». (1–3 хатты.)

Хь. Зауыр цы мигæнæн равзæрста, уый куыд хуыдтам, сабитæ? Цæмæн хъæуы?

С. Аг. Ацы мигæнæн хонæм аг. У æфсæйнаг. Сфыцæн аджы дзыкка.

Хь. (*ногæй та равдисы аг*). Аг. Аджы кæнынц дзыкка. Раст бахъуыды кодтат.

Зæгъæм-ма иумæ: «Дзыкка скæнынц аджы». (2–3 хатты.)
Хъ. Сабитæ, цæй, ныр та фенæм, Мæдинаæ цы хæринагтæ сцæттæ кодта, уыдонæн сæ ад, æмæ ма мын иу хатт сæ нæмттæ радзурут.

Кæронбæттæны бузныг æмæ хæрзбон зæгъæм Мæдинайæн.

16-æм ахуыры сахат

Темæ: «Дарæс».

Нысантæ:

– Бафидар кæнын сывæллæтты дзырдуаты иумайаг дзырд «дарæс» æмæ дарæсы хæйттæ (*дыс, æфцæггот*).

– Базонгæ кæнын ирон националон дарæсимæ. Архайын мивдисæг æмæ номивæг мæн раст бæттыныл (*мæн фæнды кафын; ныв кæнын; зарын.*)

Мыртæ раст дзурыныл архайын алы мадзæлттæй.

Сабиты разæнгард кæнын ирон дарæс скæнынмæ æмæ ракафынмæ.

Дзырдуат: *цухъхъа, разгæмттæ.*

Цæстуынгæ æрмæг: хъазæн чындзытæ, лæппу цухъхъайы; чызг разгæмтты; сывæллæтты аккаг чи уа, ахæм ирон дарæс чызг æмæ лæппуйæн; цъæх зиллакк.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ.

(*Сабитæ салам дæттың хъомылгæнсæгæн.*)

(*Хъомылгæнæджы къухы – хъазæн чындз Мæдинаæ.*)

Хъ. Сабитæ, Мæдинайы зæрдæмæ айразмæйы ахуыртæ тынг фæцыдысты. Дарæсы тыххæй цыдæриддæр радзырдтат, уый бахъуыды кодта. Уæ фарстытæн уын дзуап дæттыныл архайдта. Ныр æй фæнды уемæ ахъазын.

Дзырдтæй хъазт «Кæуыл цавæр дарæс и?»

Хь. Алчидæр уæ иугай йе ’мбалы тыххæй дзурдзæн, цавæр дарæс ыл ис, уый, Мæдинаæ та йын йæ ном базондзæн.

Сывæллæттæ, лæмбынаг уал байхъусут мæнмæ. Æз уал афæрсон Мæдинаей:

«Лæппуйыл – урс хæдон, сау хæлаф, цъæх дзабыртæ, ис ын къæбæлдзыг сау сæрыхъуынтæ. Ахуыры рæстæг йæхи хорз фæдары, уарзы ныв кæнын».

Чи у? Кæй тыххæй радзырдтон?

Хъазæн чындзы дзуапп: – Зауыр.

Байхъусын 3–4 сывæллоны базон-базонтæм. Куы хъæуа, уæд сын хъомылгæнаг æххуыс кæндзæн.

Змæлгæ хъазт «Чызджытæ ‘мæ лæппутæ».

Сабитæ хъомылгæнагæимæ ныхæстæ дзурыныц:

Чызджытæ ‘мæ лæппутæ,

Иумæ кæнынц гæппытæ.

Чызджытæ – сæпп-сæпп,

Сæпп-сæпп!

Лæппутæ – гæпп-гæпп,

Гæпп-гæпп!

(Ныхæстæм гæсгæ архайд æвдисыныц.)

Д/хъазт «Цы ис уæлдай?»

Хъомылгæнаг сывæллæттæй домæ, цæмæй лæмбынаг æркæсой, цъæх зиллаччы цы дарæс ис, уыдонмæ, радзурой сын сæ нæмттæ, цыхуызæн сты? Цавæр хæйттæй конд у хæдон? Кæцы у лæппуйы дарæс, кæцы – чызджы? Цæмæн бахуыдтой хæдоныл 2 дысы?

(Сабитæ дарæс куы равзарой лæппу æмæ чызгæн, уæд хъомылгæнаг ратты фарст.)

Хь. (амоны ирон дарæсмæ). Адон та цæмæн ныууагътат?

Сабитæ дзуапп дæттынц.

Хь. Сабитæ, адон дæр дарæс сты. Хуымæтæг дарæс не сты. – Цухъхъа у лæппуйы дарæс, разгæмттæ та – чызджы дарæс.

– Зæгъæм иумæ: «Цухъхъа». (2–3 хатты иумæ дзурыны, стæй алы сывæллон дæр йæхæдæг фæлвары дзырд «цухъхъа» зæгъын, хъомылгæнæг, [хъ] куыд зæлы, уымæ йæ хъус дары.)

Хъ. Цухъхъа у ирон адæмы дарæс.

Ныртæккæ ма исчи дары цухъхъатæ, сабитæ?

(Сывæллæттæ дзуаппытæ дæттынц: артисттæ, кафджытæ.)

Хъ. (равдисы разгæмттæ). Ай та у чызджы къаба. Хонæм æй разгæмттæ. Зæгъут-ма иумæ: «Разгæмттæ». (2–3 хатты иумæ дзурыны, стæй алы сывæллонæн дæр ныхасы бар раттын.)

Хъ. Кæуыл фенæн ис разгæмттæ, сабитæ?

(Сывæллæтты дзуапп: чындзыл.)

Хъ. Кæсут, мæнæ Мæдинаæ ацы дарæс йемæ æрбахаста. Фенæм-ма сæ. (Райхæлдта тыхтон.) Куыд сæ хонæм? Ирон дарæс. – цухъхъа, разгæмттæ.

Хъ. Лæппуйы дарæс куыд хонæм? (Цухъхъа.) Чызджы дарæс та? (Разгæмттæ.)

Хъ. А-ма, Светæ, скæн дæ уæлæ разгæмттæ, ды та, Æхсар – цухъхъа скæн.

(Скодтой дарæс, хъомылгæнæг ирон кафты музыка бакодта, æмæ сабитæ кафыны. Рæстæг куы амона, уæд ма иу-дьюуæ сывæллоныл скæнын ирон дарæс.)

17-æм ахуыры сахат

Темæ: «Мебель».

Нысантæ:

– Хъомылгæнæджы домæнмæ гæсгæ архайын, темæимæ баст цы хабæрттæ зонынц, уыдоны тыххæй цыбырæй радзурын. Цы сты мебель.

Архайын, мебельмæ цы предметтæ хауынц, уыдон

бахъуыды кæныныл; иумæйаг дзырд «мебель»-ы нысан: цавæр æрмæгæй конд у? Цæмæн хъæуы?

– Ахуыр кæнын æмбарын æмæ раст пайда кæнын ныхасы мидæг фæрсдзырдтæй: астауæй; йæ цуры; раз; фарсмæ; разæй; фæстейы. Архайын вазыгджын хъуыдыйæдтæй дзурын: фæлтæрæн «Æвзаг».

Дзæбуг – тъупп-тъупп.

Мебелы нывтæ: хъазæн чындз æмæ хъазæн мебель: диван, хуыссæн, стьол, фынг, къæлæтджын бандон, бандон; 3 хæдзары нывы.

Ахуыры нывæст

I. Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ. (*Сабитæ дæр салам раттыны.*)

Фæлтæрæн «Æвзаг».

– Къæхтæ, къæхтæ, тъупп-тъупп-тъупп, къухтæ-къухтæ, къæрцц-къæрцц-къæрцц.

Хъ. Мæн фæнды нæ хъазæн чындз Мæдинайæн ног хæдзар саразын. (*Равдисы 3 хæдзары нывы.*)

(*Зæххы гауызыл – аразæн æрмæг. Сывæллæтты æрбадын кодта гауызыл, хъомылгæнæг йæхæдæг дæр – семæ. Бавнæлдтой хæдзар аразынмæ.*)

Хъ. Сабитæ, кæй уæ цавæр хæдзар саразын фæнды æмæ цæмæн?

(*Байхъусын 2 – 3 сывæллонмæ.*)

Хъ. Цæмæй хæдзарæн йæ къултæ фидар лæууой, уый тыххæй сæ ныххойын хъæуы зæгæлтæй. (*Дзурынц семæ архайдæй æвдисыны, зæгæл куыд къуырын хъæуы,уый.*)

Фæлтæрæн «Æвзаг».

Дзæбуг – тъупп, тъупп,тъупп, тъупп,

Хъахъхъæ, хъахъхъæ къух, къух, къух. (*2–3 хатты.*)

Хъ. Мæнæ цы рæсугъд стыр хæдзар сарæзтам. Цæттæ у

хæдзар алцæмæй?

– Хетæг, цы сарæзтам хъазæн чындзæн? (*Хæдзар.*)

– Цавæр хæдзар сарæзтам Мæдинайæн, Зинæ?

С. Стыр рæсугъд хæдзар. (*Хъомылгæнæг домæ æххæст хъуыдыйæдтæй дзуаппытæ.*)

Хъ. Цæмæй сарæзтам хæдзар, Зауыр? (*Аразæн æрмæгæй.*)
(*Хъомылгæнæг домæ æххæст дзуапп.*)

Д/хъазт «Равзар уатмæ мебель».

Мидис: хъазæнты къуымы цы мебель ис, уыдонæй алы сабийæн дæр бар дæтты Мæдинайы хæдзарæн исты равзарын.

Хъ. Базон-базонмæ гæсгæ чи базона, Мæдинайы зæрдæмæ цы мебель цауы, уыдоны нæмттæ, фыццаг уымæн ис мебель равзарыны бар.

(*Хъомылгæнæг дзуры алыхуызы базон-базонтæ мебели тыххæй.*)

Хæславæрд. Равзар мебель, зæгъ ын йæ ном, цавæр æрмæгæй конд у, йæ хуыз цавæр у, цæмæн хъæуы æмæ йæ кæм сæвæрдзынæ хæдзары?

(*Сабитæ иугай хæссынц хъомылгæнæгмæ мебель æмæ фарстытæм гæсгæ дзурыны сæ хъуыдытæ.*)

Зæгъæм: – Батрадз, цы равзæрстай ды?

Б. Æз равзæрстон Мæдинайы хæдзармæ стьол.

Хъ. Кæцы ран сæвæрдзынæ стьол?

С. Æз стьол æвæрын рудзынджы цур. (*Кæд сабийæн зын уа дзуапп раттын, уæд хъомылгæнæг йæхæдæг дзуры.*)

Хъ. Цавæр æрмæгæй конд у, цæмæн хъæуы? Цæй ас у?
(*Сывæллон дзуапп дæтты.*)

Хъ. Светæ, ды та цы рахастай Мæдинайы хæдзармæ?

С. Æз равзæрстон кресло. Кресло хъæдæй конд у.

Хъ. Кресло иронау хонæм къæлæтджын бандон.

Зæгъут-ма иумæ: «Къæлæтджын бандон». (*2–3 хатты.*)

Хъ. Цавæр дзаума равзæрстай ды, Хетæг? (*Бандон.*)

Хь. Аьркæсут ацы дыууæ бандонмæ. Аьмхуызон сты?
(*Къæлæтджын æмæ бандон.*)

(*Сабитæ алыхуызон дзуаппытæ дæттыныц.*)

Хь. Къæлæтджын бандон у стыр, фæлмæн. Бандон та у хъæбæр æмæ бæрзонд.

Хь. Ацы къæлæтджын бандон хæдзары кæцы ран сæвæрдзынæ, Фатимæ?

С. Къæлæтджын æз æвæрын диваны фарсмæ.

Хь. Бандон та кæм сæвæрын хъæудзæн, Зæирæ?

С. Бандон æз æвæрын стьолы цур.

(*Афтæ алы хæдзары дзаума дæр æвæрыныц хъæугæ бынаты, фæрсдзырдтæй пайда кæнгæйæ.*)

Хь. Цæмæн хъæуы уаты диван, стьол, бандон, хуыссæн?

(*Сывæллæттæ дзуапп дæттыныл архайыныц.*)

Змæлгæ хъазт «Чызджытæ ‘мæ лæппутæ».

Хъазæн чындз Мæдинæ æмæ сывæллæттæ гæппытæ кæныныц, сæпп-сæпп кæныныц, ныхæстæ дзургæйæ. (2–3 хатты хъазыныц.)

Д/хъазт. «Базон, цавæр дзаумайы тыххæй дзурам».

Хь. Иу стьолыл Мæдинæ фысгæ кæндзæн, стьолæн ис цыппар къахы, иннæ стьолыл та хæргæ кæндзæн, уымæн ис æртæ къахы. Равдисут сæ.

(*Сывæллæттæ амоныныц стьол æмæ фынгмæ æмæ сын сæ нæмттæ дзурыныц.*)

Хь. Сымах хæдзæртты та цавæр мебель ис, сабитæ?

(*Сывæллæттæй 2–3-мæ байхъусын.*)

Хь. Сабитæ, Мæдинæ нæ хоны йæ ног хæдзармæ цай цымынмæ. Феххуыс-ма кæнут Мæдинайæн фынг арæвдз кæнынмæ. Цавæр мигæнæнтæ хъæуы?

Цæм ныккæнын хъæуы дон? (*Цайданы.*)

Цæм ныккæнын хъæуы сæкæр, цæхх? (*Цæхдарæны, сæкæрдонны.*)

Мæдинæ цалынмæ цай кæны уæдмæ радзурут, цавæр ме-

бель балхæдтам.

(Къæлæтджын фæлмæн бандон; бандон, стъол; фынг; диван; чингуыты скъапп.)

Хъ. Цай цæттæ у, сабитæ. Табуафси, Мæдинаæ уæ хоны фынгмæ.

18-æм ахуыры сахат

Темæ: «Музей».

Нысантæ:

– Мыртæ раст æмæ сыгъдæг дзурыныл архайын, фæлтæраен «Евзаг»-æй пайда кæнгæйæ.

– Сывæллæтты дзырднатмæ бахæссын дзырдтæ: *къæцæлын чындз; музей; хъæцъилтæй конд чындз.*

– Сбæлвырд кæнын сывæллæтты зонындзинæдтæ ирон адæмон хъазæнты тыххæй.

– Архайын хъазæнтæм кæсгæйæ цыбыр радзырдтæ аразын.

Сабиты разæнгард кæнын сæхи къухæй хъазæн аразынмæ.

Цæстуынгæ æрмæг: ирон æвзаджи студийы экспонатты хуызы æрæмбырд кæнын алыхуызон хъазæнтæ: къæцæлын чындз, нымæтын чындз, тыччытæ, цыл, æрдын.

Рагагъоммæ сабитæн бабар кæнын рæвдауæндонмæ сæ уарзон хъазæнтæ æрбахæссын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, байхъусут-ма, æз уын цы дзæбæх æмдзæвгæ радзурдзынаен, уымæ. *(Дзуры æмæ къухтæй архайд æвдисы ныхæстæм гæсгæ.)*

Къаппа-къуппа – къæбæлдзыг *(амоны дзыккутæм),*

Къаппа-къуппа – хæтæлдзыд *(хæтæлæй кæсæгау кæсы, йе 'нгуылдзтæй цы зиллакк скодта, уымæй).* Къаппа-къуп-

па – уæлвæзы (*ивазы къухтæ хæрдмæ*). Къаппа-къуппа – дæлвæзы (*æргуыбыр кæны йæхи æмæ къухтæй зæхмæ амонны*).

Хъ. Сабитæ, æмдзæвгæ уæ зæрдæмæ фæцыд? Къаппа-къуппа у дидинæг.

Бафæлварæм-ма иумæ ныхæстæ дзурын, къухтæй та ар-хайд равдисын.

(Дзурыны иумæ 2–3 хатты, дзурга-дзурын хъомылгæнæг мырты раст æмæ сыгъдæгзæлынадмæ йæ хъус дары. Кæд хъæуа, уæд сын раст дзурын кæны мыртæ.) Дзырдтæй уæлдай ма цæмæй хъазын æмбæлы?

Хъ. Сабитæ, хæдзары та уæ чи цавæр хъазæнтæй фæхъазы? Рæвдауæндонны та?

(Байхъусын сывæллæттæм.)

Хъ. Цавæр æрмæгæй конд у дæ машинæ, Хетæг? *(Байхъусын сабитæм.)*

С. Мæ машинæ у пластмассæйæ.

Хъ. Цæйас у дæ машинæ?

Хъ. Радзур-ма, Зауыр, дæ пуртийы тыххæй. Цавæр у дæ пурти? Цæйас у? Цыхуызæн у? Цæмæн дæ хъæуы пурти?

(Сывæллон дзуры йæ пуртийы тыххæй. Кæм хъæуы, уым æй æххæст кæныныц иннæ сывæллæттæ.)

Хъазт. «Пурти».

Пурти зæххыл – гæпп-гæпп-гæпп. *(Сывæллæттæ пуртийæ цыма хъазыныц, афтæ къухтæй æвдисыныц.)*

Æз йæ фæстæ – сæпп-сæпп-сæпп. *(Къухтæй та амонныц.)*

Уый мæ цурæй – гæпп-гæпп-гæпп. *(Къухтæй амонныц.)*

Æз йæ фæстæ – сæпп-сæпп-сæпп. *(Къахдзæфтæй размæ згъорыныц.)* Уырымты II.

Д/хъазт. «Нæ хъазæнтæ».

Хъ. Хъазæнтæ бирæ уарзут, уый зонын. Æмæ сæ дарын та куыд хъæуы?

(Байхъусын сывæллæттæм.)

Хь. Афæлгæсут-ма нæ уаты къуымтыл, ницы уынут ногæй?
(*Сывæллæттæ алыхуызон дзуаппытæ дæттынц.*)

Хь. Раст у Фатимæ. Цыдæр æнахуыр хъазæнтæ – къулыл фидаргонд, стьолыл æвæрд. Æркæсут сæм æмæ радзурут, цы сты?

(*Сывæллæтты дзуаппытæ: чындзытæ; дуртæ.*)

Хь. Искуы фæдтат ахæм чындзытæ? (*Иугай исы хъазæнтæ æмæ дзуры.*)

– Мæнæ ацы чындз у къæцæлæй конд. Рагон хъазæн, хоннынц æй къæцæлын чындз. Цымæ йæ афтæ цæмæн хоннынц? (*Сывæллæтты дзуаппæ байхъусын.*)

Зæгъут-ма иумæ: «Къæцæлын чындз». (*2–3 хатты.*)

(*Дарддæр равдисы хæцъылтæй конд чындз.*) 2–3 хатты дзурæм иумæ: «Хæцъылтæй конд чындз».

– Мæнæ «дуртæ» кæй схуыдтат, уыдон та хоннынц тыччытæ (*амоны дуртæм*).

Зæгъут-ма иумæ: «Тыччытæ». (*2–3 хатты.*)

– Анымайут сæ, сабитæ, цал сты?

(*Сывæллæттæ нымайынц дуртæ. Хъомылгæнæг райсы тыччытæ æмæ амоны сывæллæттæн, кувид сæ хъазын хъæуы, уый.*)

Хъазт «Тыччытæ».

Хь. Ацы хъазæнтæ сты рагон хъазæнтæ, сывæллæттæн сæ мадæлтæ æмæ нанатæ хуыдтой ахæм чындзытæ, ахуырстой-иу сын дуртæ, хъæдæй иу сын цъилтæ скодтой, æрдын æмæ фаттæ. Ныр ахæм хъазæнтæй ничиуал хъазы æмæ сæ мах бафснайдтам, цæмæй сымах дæр, сабитæ, зонат, уæ нанатæ æмæ бабатаæ цы хъазæнтæй хъазыдысты, уыдон.

Хь. Мæдинæ, цавæр чындзытæ фæдтай? Равдис сæ, дæ хорзæхæй.

С. Къæцæлын чындз, хæцъылтæй конд чындз. (*Кæм хъæуы аххуыс, уым хъомылгæнæг аххуыс кæны.*)

Хь. Ды та, Зауыр, цавæр хъазæнты нæмттæ бахъуыды код-

тай?

С. Тыччытæ; хъæдын цъил, æрдын. (*Равдисы сæ.*)

Хъ. Нæ ахуыры сахат кæронмæ æрхæццæ, цомут кæртмæ, æмæ уæ сахуыр кæнон тыччытæй хъазын, равдисон уын, æрдынæй куыд æхсын хъæуы, уый. Райсом та уын бацамондзынæн, къæцæллæй чындр куыд скæнын хъæуы, уый.

19-æм ахуыры сахат

Темæ: «Æфсад æмæ æфсæддон».

Нысантæ:

– Базонгæ кæнын сабиты дзырд «æфсад»-ы нысанимæ.

Бахæссын сывæллæттæ дзырдуратмæ дзырдтæ: *æфсад, æфсæддон,*

арæнхъахъхъæнæг, денджыздзау.

– Архайын сюжетон нывтæм гæсгæ цыбыр радзырдтæ дзурыныл.

Фæлтæрæн «Æвзаг» – мыртæ раст дзурынаен.

– Сабиты зæрдæты райгуырæн зæхмæ уарзондзинады æнкъарæнтæ

æвзæрын кæнын.

Æрмæг: сюж. нывтæ «Арæнхъахъхъæнджытæ», «Денджыздзаутæ»; пред. нывтæ – темæмæ гæсгæ.

Ахуыры нывæст

Хъуысы «Марш» (*музыка – магнитон лентæйыл фыст; уаты къулыл – стъалытæ, тырысатæ æмæ шартæ.*)

(*Хъомылгæнæг æмæ сывæллæттæ уаты къæсæрыл мидæмæ бахизыны, æрзилены уаты.*)

Хъ. Сабитæ, абон та у бæрæгбон.

Чи зоны, цавæр бæрæгбон у?

(*Байхъусын сабиты дзуаппытæм. Стæй амоны диссаджы кулдуар. Чи фылдæр лæппуйы нæмттæ базона,*

уымæн уыдзæн ацы кулдуарыл бацауыны бар.) Сабитæ архайынц.

Хъ. Кæсут, нæ къултыл цы бирё цыдёртё ис? (Сабитё дзурынц.)

С. Звездочкæтæ, тырысатæ, шариктæ.

Хъ. Звездочкæтæ нæ, фæлæ стъалытæ.

Зæгъæм-ма иумæ: «Стъалы; стъалытæ». (2–3 хатты.)

Хъ. Кæй дарæсыл ис фенæн стъалы, сабитæ?

(Сабитæ алыхуызон хъуыдытæ дзурынц. Хъомылгæнæг хатдзæг кæны: «Сырх стъалытæ вæййы милицейы кусæджы дарæсыл, йæ нъагæттыл», æмæ равдисы милиционеры нывёст.)

Хъ. Зæгъут-ма, сабитæ, кæй уынут нывы?

(Сабиты æргом здахы, амонæн фæйнаггыл цы сюжетон ныв ауыгъд ис, уымæ. «Арæнхъахъхъæнæг».)

(Сывæллæттæ алыхуызы дзуаппытæ дæттынц.)

Хъ. Сабитæ, раст у, нывы уынут салдæттæ æмæ куыдз.

– Салдат иронау хонæм æфсæддон, зæгъут-ма иумæ: «Æфсæддон». Дзурынц 2–3 хатты, стæй алы сывæллонæн дæр бар ратты дзырд «æфсæддон» зæгъынæн.

– Ацы æфсæддонтæ сты арæнхъахъхъæнджытæ. Дарддæр хъомылгæнæг домы сабитæй фарстытæм гæсгæ радзурын нывы сюжет.

– Кæй уынут нывы?

– Цавæр æфсæддонтæ сты?

– Цæмæй бæрæг у, арæнхъахъхъæнджытæ сты, уый?

(Дарддæр хъомылгæнæг домы, цæмæй сывæллæттæ 2–3 хатты зæгъой дзырд «арæнхъахъхъæнæг», мыр [хъ]-йы залынадмæ хъус даргæйæ.)

Фæлтæрæн «Æвзаг». – «Хъазут, хъазут...

Хъазут, хъазут-ахъазут,

Æмæ тагъддæр айрæзут.

(Дзурынц 2–3 хатты.)

*Дыккаг ныв «Денджыздзау»-ы тыххæй дæр цыбыр
пъланмæ гæсгæ дзурынц.*

– Кæй уынут нывы?

– Кæм сты ацы æфсæддонтæ та?

– Куыд сæ рахонæн ис?

– Цавæр дарæс ис ацы æфсæддонтыл та?

*Сывæллæттæ архайыңц цыбырæй фарстытæн
дзуаппытæ раттыныл, хъомылгæнæг сæм йæ хъус дары,
кæм хъæуы, уым та сын феххуыс кæны.*

Хъ. Раст у. Ацы нывы мах уынæм моряктæ. Моряк иронау
хонæм – денджыздзау. (2–3 хатты дзурынц иумæ, стæй –
иугай, алы саби дæр дзуры йæхæдæг.)

(Æркассæм сын лæмбынæг сæ дарæсмæ дæр.)

Д/хъазт. «Кæмæн цы ис?»

Хъ. равдисы схемæтæ – экран.

I экраны астæу – арæнхъахъхъæнæг.

II экраны астæу та – денджыздзау.

Хъ. Стъолтыл цы нывтæ ис, уыдонæй хъæуы равзарын,
арæнхъахъхъæнæджы æмæ денджыздзауы цы предметтæ
хъæуы, уыдон. Радзурын сын сæ нæмтгæ.

*Кæронбæттæны хъомылгæнæг дзуры æмдзæвгæ «Ме
'фсымæр æфсæддон»-æй скъуыддзаг.*

... У æфсæддон ме 'фсымæр,

Рагæй нал уыд хъæуы.

Тынг фæбæллын йе ссыдмæ,

Зæрдæ йыл нæ лæууы... (Балаты Альберт)

Хъ. Æмдзæвгæ сахуыр кæндзыстæм нæ иннæ ахуырты
рæстæг. Ныр та уал хæрзбон.

Марш цæгъды, сабитæ æфсæддонтау кæртмæ цæуыңц.

Темæ: «Мад».

Нысантæ:

– Нывтæм гæсгæ сабиты ахуыр кæнын цыбыр радзырдтæ дзурыныл.

– Архайын радзырд аразгæйæ вазыгджын номдартæй пайда кæнын, номдартæ миногонтимæ раст бæттыныл, уæрæхдæр кæнын фæлгæнæн.

Мыртæ раст дзурынæн – фæлтæрæн «Æвзаг».

– Сабиты зæрдæты рæзын кæнын уарзондзинады æнкъарæнтæ мад æмæ нанама.

Дзырдуат: *фæлмæнзæрдæ;* *фæлмæнкъух;*
фæлмæнтæдзураг; бæрæгбон.

Æрмæг: амонæн фæйнагыл, сабитæ цы къамтæ æрбахастой, уыдон; хъазæн чындз; аив куыстæн æрмæг – хъуымацы гæбæзтæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ.

(Сабитæ дæр салам дæттыны хъомылгæнæгæн.)

Фæлтæрæн «Æвзаг». – **Къухтæ, къухтæ...**

Хъ. Къухтæ, къухтæ – айрæзут *(исы къухтæ уæлæмæ).*

Къухтæ, къухтæ – атæхут *(цъиуы базыртау тилы йæ къухтæ).*

Къухтæ, къухтæ – амбæхсут *(æмбæхсы йæ фæсонты фæстæ къухтæ).*

Къухтæ, къухтæ, кæм ыстут? *(Ракæс-бакæс кæны.)*

– Мæнæ сты ма къухтæ! *(Дисгæнæгау равдисы йæ къухтæ.)*

Хъ. Ахъазæм-ма, сабитæ, иу хатт, æрмæст лæмбынæг хъусут мæнмæ, цæмæй ныхæстæ раст дзурат, уый тыххæй.

Хъазут, хъазут-ахъазут.

Æмæ тагъддæр айрæзут.

(Сабитæ фæлварың ныхæстæ раст дзурыныл æмæ сæ архайдæй равдисыныл.)

(Æнæнхъæлæджы дуар чидæр æрбахоста.)

Хъомылгæнæг æрбахаста хъазæн чындз. *(Дзуры чындзы бæсты йæхæдæг.)*

– Уæ райсом хорз!

С. Æгас цу, Мæдинаæ.

Хъ. Цыдæр хъæлдзæг у Мæдинаæ, сабитæ.

Иугай-ма йæ афæрсут, цæуыл цин кæны?

(Сывæллæттæ иугай архайың хъазæн чындз Мæдинаæмæ фарстытæ раттыныл.)

Хъомылгæнæг сын сæ фарстытæн дзуапп дæтты чындзы хуызы.)

Хъ. Нæ зонут, абон кæй бæрæгбон у, уый?

Байхъусут-ма мæм лæмбынæг æмæ базондзыстут, абон кæмæн у бæрæгбон.

(Хъазæн чындзы хуызы дзуры хъомылгæнæг æмдзæвгæ.)

Мæ нана

Уарзын æз нанайы,
Стыр бузныг дзы дæн.
Уымæн æмæ алы бон
Барæвдауы мæн...

Хъ. Бæрæгбон... Куыд мæ ферох. Къамтæ дæр ма уын куы æрбахæссын кодтон. *(Сывæллæтты æргом здахы амонæн фæйнагмæ.)*

Кæмæн у абон бæрæгбон, сабитæ?

(Сабиты дзуаппытæм байхъусын, стæй, къамтæ цы сывæллæттæ æрбахастой, уыдонæн ныхасы бар раттын мæнæ ахæм фарстытæм гæсгæ.)

Хъ. Кæй къам æрбахастай?

– Йæ ном цы хуыйны? *(нанайсен, мадæн)*

– Цы фæкусы нана хæдзары?

- Дæ мад та кæм кусы?
- Цавæр сты дæ нана æмæ дæ мад?
(*Байхъусын сабитæм.*)

Хъ. Абон у æппæт мадæлтæ æмæ нанаты бæрæгбон. Мах сын хъуамæ бæрæгбоны арфæтæ ракаенæм. Нæ бæрæгбоны арфæтæ та æрæмбырд кæндзыстæм мæнæ ардæм. (*Равдисы сырх гæххæттæй зæрдæ лыггонд.*)

Зæгъæм-ма иумæ: «Бæрæгбоны хорзæх уæ уæд!»
(*2–3 хатты дзурыны сабитæ хъомылгæнæгимæ.*)

Хъ. Мæ уарзон фæлмæнтæдзураг нана! (*2–3 хатты сабитæ дзурыны, стæй сæ къухæй иугай андзæвыны, гæххæттæй цы зæрдæ слыг кодта хъомылгæнæг, ууыл.*)

С. Мæ уарзон гыцци; фæлмæнкъух нана; фæлмæнзæрдæ нана (*афтæ дарддæр дзурыны сывæллæттæ сæ нанатæ æмæ мадæлты тыххæй. Кæд хъæуа, уæд хъомылгæнæг æххус кæны сабитæн дзуапп раттынмæ.*)

Хъ. Бæрæгбон у, æмæ бæрæгбоны лæварæн абон сараздыстæм нæ нанатæн аив гауыз мæнæ ацы хъуымацы гæбæзтæй.

Аив куыст. Хъуымацы гæбæзтæй алчидæр йæ нанайæн, йæ мадæн балæвар кæнынæн аразы гауыз, хъомылгæнæг сын æххуыс кæны.

Хъ. Тынг рæсугъд гауызтæ уыдзысты, фæлæ ма сыл иннæ ахуыры рæстæг дæр бакусын хъæудзæн. Ныр та уал хæрзбон.

21-æм ахуыры сахат

Темæ: «Дæсныйæдтæ».

Нысантæ:

- Бафидар кæнын сывæллæтты зонындзинæдтæ дохтыр, хъомылгæнæг æмæ хæринаггæнæджы дæсныйæдты тыххæй.
- Зонгæ кæнын дарддæр пълотник æмæ хуыйæджы

дæсныадимæ. Архайын, цæмæй сабитæ аргъ кæной хистæрты куыстæн. Хуыйæджы дæсныадæн аргъ кæныныл архайын.

Дзырдуат: *пълотник, хуыйæг, судзин, дзæбуг, æндах, зæгæл.*

Цæстуынгæ æрмæг: предметон нывтæ æмæ пылотник æмæ хуыйæджы кусæнгæртæ: дзæбуг, зæгæл, судзин, æндах; æмпъузæн.

Рагагъоммæйы куыст: Моргуаты Ю. зарæг «Нанайы судзин» ахуыр кæнын сабитимæ.

Ахуыры нывæст

(Хъомылгæнæг архайы бандоны къæхтимæ æмæ салам дæтты сабитæн.)

Хъ. Мæнæ нæ бандоны къах асаст æмæ йæ куыд бафидар кæнон, уый нæ зонын.

Чи мын зæгъдзæн, куыд æй бафидар кæнын хъæуы.

(Байхъусын сывæллæттæм, стæй хатдзæг скæнын.)

Д/хъазт «Цы цæмæй цалцæг кæнæм?»

Стъолыл цы предметы нывтæ ис, уыдонæй равзарын, бандон цæмæй срæвдз кæнын хъæуы, уыцы дзаума, æмæ радзурын, цы у? Цæмæн хъæуы? Кæй у?

(Сывæллæттæ архайынц цыбыр радзырдтæ дзурыныл предметы тыххæй.)

Хъ. Раст базыдтат, дзæбуг æмæ зæгæл хъæуынц пылотничы.

Сыгъдæгдзуринаг «Дзæбуг».

Дзæбуг зары,

Дзæбуг ризы,

Зæгæл фæйнæджы фæхизы.

Дауырæ

*Ныхæстæ дзургæйæ, къухтæй амоньц архайд
дзæбугæй зæгæл куыд хойæм, уый.*

Хь. Иу хатт ма зæгъут, кæй хъæуынц дзæбуг æмæ зæгæл?

С. Пълотничы.

Хь. Дзураем иумæ фæлтæраен «Евзаг».

Дзæбуг – тъупп, тъупп, тъупп, тъупп.

Хъахъхъæ, хъахъхъæ къух, къух, къух!

Хь. Сабитæ, æмпъузгæ та цы фæкæнынц æмæ цæмæй?

Байхъусын сабитæм, стæй дзурынц хъомылгæнæгимæ.

Тагъдзуринаг.

«Пълотæ ’мпъузæм,

Пълотæ ’мпъузæм,

Мыстытæ сæ хуынкъ кæнынц».

(Дауыра)

*Хъомылгæнæг йæ хъус дары, [пъ] æмæ [къ] куыд
дзурынц, уымæ. Кæд хъæуа, уæд сæ раст кæны. Байхъусы
сабитæм, стæй хатдзæг скæны.*

Хь. Сабитæ æмпъузгæ фæкæнынц судзин æмæ æндахæй ма
фемпъузынц дарæс дæр.

Цавæр кусæджы хъæуынц судзин æмæ æндах?

Чи уæ куыд хъуыды кæны?

(Байхъусын сывæллæттæм стæй хатдзæг скæнын.)

Хь. Раст у, судзин æмæ æндах хъæуынц хуыйæджы.

Хь. Равдисон уын, куыд кусы хуыйæг судзин æмæ
æндахæй?

*(Хъомылгæнæг хуыйы, сабитæ йæм лæмбынæг
кассынц. Судзин цæуы разæй, æндах ласы йæ фæдыл æмæ
зары зарæг «Нанайы судзин»-æй цалдæр раенхъы «Хъуымац
хуыйгæйæ телæу нæ тасы, телæу нæ тасы гъей! Æндах йæ
фæстæ хъæлдзæг фæласы, хъæлдзæг фæласы гъей!»*

Хъазт «Судзин æмæ æндах».

Мидис: сабитæ дыгæйттæй, фæсонæй-фæсонмæ

кæрæдзимæ лæууынц, сæ цæнгтæ æрбатыхтой, афтæмæй. Иу сæ уыдзæн судзин, иннæ – æндах. Хъомылгæнæг дзуры судзин, æмæ, судзин цы саби уа, уый размæ æргуыбыр кæндзæн, æндах йæ фæдыл ласгæйæ. (2–3 хатты хъазыны, стæй «судзин» æмæ «æндах» сæ бынæттæ ивынц.)

Хъ. Хорз хъазт у, нæ?

Алыхуызон рæсугъд дарæстæ пълотник бахуыйы, сабитæ?
(Байхъусын дзуаппытæм.)

Хъ. Алыхуызон аив дарæс хуыйы хуыйæг.

Зæгъæм иумæ: хуыйæг хуыйы дарæс (2–3 хатты дзурыны.)

Хъ. Мебель чи сцалцæг кæндзæн, пълотник æви хуыйæг?

Цавæр кусæндзаума хъæуы пълотник æмæ хуыйæджы?

Куыд дарын хъæуы дарæс?

Куыд зылын хъæуы мебельмæ?

(Сывæллæтты ныхасмæ байхъусын, стæй ахъазын дзыхæйдзургæ хъазтæй.)

Дзыхæйдзургæ хъазт.

(I вариант)

Хъ. Æз уыдзынæн къаба, ды та? (Фарст раттын сабитæм.)

С. (Æз та – судзин; æз та – æндах; æз та – дзыпп; æз та – дыс...)

(II вариант).

Хъ. Æз – фæйнаг, ды та? (Фарст раттын сабитæм.)

С. (Æз – зæгæл; æз та – дзæбуг; æз та уыдзынæн бандон; æз та – бандоны къах...)

Хъ. Стыр бузныг, сабитæ.

Нæ иннæ фембæлдмæ.

22-æм ахуыры сахат

Темæ: «Транспорт».

Нысантæ:

– Зæрдыл æрлæууын кæнын, сабитæ цавæр машинæтæ зонынц, уый.

– Амонын иумайаг дзырд «транспорт»-ы нысан, сә нәмттә, сә хәйттә. Сывәлләтты ныхасы ныффидар кәнын дзырдтә: *уәзласән, рог машина, хәдтәхәг; нау.*

Сабиты сә хъзәнтәм зылынмә разәнгард кәнын.

Æрмәг: амонән фәйнагыл – алыхуызон ивәнхәйттә; хъзәән машинәтә; нывтә стьолыл.

Рагагьоммәйы куыст: кәд гәнән уа, уәд сабитимә уынгмә ракасын, фенын кәнын сын нә рәвдауәндоны алыварс фәндәгтыл цы машинәтә скъәрынц, уыдон.

Ахуыры нывәст

Хь. Уә райсом хорз, сабитә. Гьццыл ма бахъәуа, абон куыстмә байрәджы кодтаин. Нә машина фехәлд фәндагыл.

Чи уә куыд хъуыды кәны, сабитә, цы фехәлы машинәйы? Цәуылнауал фәтулы размә? Цы хъуагдзинәдтә йәм вәййы.

(Байхъусын сабиты дзуаппытәм әмә хатдзәг скәнын.)

Д/хъазт. «Цы цәмәй кусы?»

Мидис: *хьомылгәнәг ратты сабитәм фарст:*

– Ток нал цәуы йә ськьатәм, әмә машинә рельсытыл әрләууыд. Цавәр транспортыл цәуы ныхас?

С. Трамвай. Трамвай кусы токәй.

(Афтә алы машинәйы тыххәй дәр радзурынц).

– Цавәр транспорты хуыз ма кусы электрон тыхәй?

Д/хъазт. «Ссар ивән хай».

Хь. Амонән фәйнагыл цы транспорты нывтә бафидар кодтам, уыдонән сә ивән хәйттә сты мәнә ацы карточкәтыл нывгонд. *(Стьолыл нывтә.)*

Рахицән кәнут алы транспорты хуызән дәр йә ивән хай *(троллейбус, уәзласән, рог машина)* әмә сын радзурут сә

нæмттæ.

Хъ. Раст у, сабитæ, троллейбусæн рахаудта йæ сыкъæ; уæзласæн машинæйæн рахаудта йæ цалх; рог машинæйæн та – йæ цырагъ (*фарæ*) асаст.

Æнæ ацы хæйттæй машинæтæ тулдзысты, сабитæ?

(*Байхъусын сабиты дзуаппытæм.*)

Хъомылгæнæг сывæллæтты 'ргом здахы нау æмæ хæдтæхæгмæ (амонæн фæйнаггыл ауыгъд нывтæ).

– Адон та цы сты, сабитæ?

(*Сывæллæттæ алыхуызон дзуаппытæ дæттыны.*)

Хъ. Самолет иронау хонæм хæдтæхæг, ома йæхæдæг уæлæрвты тæхы.

Зæгъæм-ма иумæ: «Хæдтæхæг» (2–3 хатты).

Хæдтæхæг тæхы уæлæрвты гуыв-гуывгæнгæ.
(*Хъомылгæнæг архайдæй равдисы хæдтæхæджы тахт, сабитæ дæр æй фæзмыны.*)

Хъ. Корабль æмæ пароход дæр иронау хонæм нау.

– Зæгъæм-ма иумæ: «Нау».

– Кæм фенæн ис нау? (*Доны.*)

– Нау ленк кæны денджызы.

Зæгъæм-ма иумæ: «Нау ленк кæны денджызы».

(*Сабитæ иумæ дзурыны хъуыдыйад: «Нау ленк кæны денджызы» 2–3 хатты.*)

Хъазт «Тæхы – нæ тæхы».

Хъ. Æз дзурдзынæн предметæн йæ ном, сыхах та, сабитæ, цы предметы ном загътон, уый тæхгæ кæд кæны, уæд æй равдисут архайдæй, уæ къухтæ фæйнардæм цъиуы базыртау базмæлын кæнут, кæд тæхгæ нæ кæны, уæд та уæ къухтæ бынмæ æруадзут. (2 – 3 хатты хъазыны.)

Хъазт «Машинæйы ивæн хай».

Хъ. Æз – хæдтæхæг, ды та хæдтæхæгæн цы уыдзынæ?

(*Сывæллæттæ алыхуызон хæйтты нæмттæ дзурыны.*)

Æз хæдтæхæгæн – йæ базыр; æз та хæдтæхæгæн – йæ цалх;

æз та – йæ руль.

Хъ. Тынг раст радзырдтат хæдтæхæджы ивæн хæйтты нæмттæ. Ныр та фестадыстæм хæдтæхæгыл бадаг тæхджытæ (*летчиктæ*), хæдтæхæг скуыста æмæ стæхы. Тæхæм нæ фæлладуадзынмæ.

23-æм ахуыры сахат

Темæ: «Уалдзæг».

Нысантæ:

– Архайын сабиты, уалдзæг æрдзы цы ивддзинæдтæ ‘рцæуы, уыдонимæ зонгæ кæнын.

Зонын афæдзы афонтæм гæсгæ дарæс равзарын, сæ нæмттæ сын бафидар кæнын дзырдуаты; пайда кæнын ныхмæвæрд дзырды хæйттæй.

Пайда кæнын вазыгджын хъуыдыйæдтæй; номдар æмæ миногон нымæцмæ гæсгæ раст бæттыныл архайын.

Мыртæ сыгъдæгдзурынæн фæлтæрæн «Æвзаг»-æй пайда кæнын ахуыры рæстæг.

Æрмæг: хъазæн чындз; уалдзыгон дарæс, палто; предм. нывтæ; 2 къоппы – бур æмæ цъæх.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, байхъусут-ма æмдзæвгæмæ.

Атадысты миттæ,

Бахъæлдзæг ис бон.

Ихæй арæзт хидтæ

Фестадысты дон.

Цæрукъаты А.

– Цавæр афæдзы афон атайынц миттæ, их?

(Байхъусын сабиты дзуаппытæм.)

Хъазт «Хорз – æвзæр».

Мидис: хъомылгæнæджы фарстытæн дзуапп дæттынынл архайын æххæст хъуыдыйæдтæй.

- Радзурут, уалдзæг хорз цæмæй у?
- Дон та кæй хъæуы?
- Цы пайда у дон зæххæн?

(Байхъусын 3–4 сабимæ, стæй хатдзæг скæнын.)

Хъ. Сабитæ, хъазæн чындз Мæдинæйы дæр абон немæ ахондзыстæм кæртмæ. Куыд уæм кæсы, цавæр дарæс скæнын хъæуы Мæдинæйыл?

(Байхъусын сабиты дзуаппытæм, стæй сын раттын хæславард: уу саби равзардзæн исты дарæс, иннæтæ та дзурдзысты):

- Цавæр дарæс у?
- Куыд хонæм ацы дарæс?
- Кæй дарæс у? Чызджы æви лæппуйы?
- Цавæр у йæ хуыз дарæсæн?
- Цавæр хæйттæй хуыд у?
- Цавæр афоны даргæ у?
- Чи бахуыдта ацы дарæс?

Зæгъæм:

Ай у палто. Палто бахуыдта хуыйёг.

Палто у тæнæг.

Уалдзыгон къаба; уалдзыгон палто; уалдзыгон тæнæг худ æмæ а.д.

Д/хъазт «Ссар ныхмæвард дзырдтæ»

Зæгъæм: «Æз скодтон хъарм худ нæ, фæлæ тæнæг худ. Ды та Зæринæ бæзджын палто скодтай?»

З. Æз бæзджын нæ, фæлæ тæнæг пьалто скодтон.

(Хъомылгæнæг архайы алы сабимæ дæр фарст раттыныл.)

Хъ. Бузныг, сабитæ. Мæдинæйыл цавæр дарæс скæнын

хъæуы?

С. Уалдзыгон дарæс. (2–3 хатты дзурыны æмæ рæвдз кæныны хъазæн чындзы кæртмæ цауынмæ. Иугай дзурыны, Мæдинаейыл цы дарæс кæныны, уыдонæн сæ нæмттæ, стæй сæхи дарæс æмæ дарæсы хæйтты нæмттæ дæр.)

24-æм ахуыры сахат

Темæ: «Уалдзæг».

Нысан:

– Сабиты ахуыр кæнын сюжетон нывмæ гæсгæ цыбыр радзырдтæ дзурыныл.

– Архайын номдар «бон»-имæ миногонтæ бæттыныл: хъарм бон; хур бон, уазал бон, къæвда бон. Парахат кæнын хъуыдыкæнынад.

[Р] сыгъдæг дзурынаен спайда кæнын æмдзæвгæйы ныхæстæ æмæ фæлтæрæн «Æвзаг»-æй.

Сывæллæтты дзырдуат хъæздыгдæр кæныныл архайын хуызджын дзырдтæй.

Æрдзы рæсугъддзинæдтæм уарзондзинады æнкъарæнтæ сабитæм хъомыл кæнын.

Æрмæг: сюж. ныв «Уалдзæг нæ кæрты»; сюж. нывтæ алы афæдзы афонтæй.

Ахуыры нывæст

I. Хъ. Байхъусут-ма иу хатт æмдзæвгæмæ:

Атадысты миттæ,

Бахъæлдзæг ис бон.

Ихæй арæзт хидтæ

Фестадысты дон.

Дон, дон, дон,

Дон, дон, дон.

Зæххы та цы хъæуы?

Дон, дон, дон. (*Цæрукъаты А.*)

Хъ. Зæххы та цы хъæуы, сабитæ?

С. Дон, дон, дон.

Хъ. Цавæр афæдзы афон æрбалæууыд, сабитæ?

Кæцæй фæзынд, цымæ, дон нæ кæрты?

(Байхъусын сабиты дзуаппытæм. Хъомылгæнæг домы, цæмæй дарддæр æмдзæвгæйы ныхæстæм байхъусой.)

... Хуссæртты фæзынди

Цъæх-цъæхид кæрдæг.

М' алыварс æрзылди

Гæлæбу цæрдæг.

Хъ. *(сабиты æргом здахы сюж. нывмæ).* Ацы нывы, сабитæ, цавæр афæдзы афон æвдыст цæуы?

(Байхъусын сабиты хъуыдытæм, стæй ма иу хатт æмдзæвгæ радзурын.)

Змæлгæ хъазт «Гæлæбу».

Хъазты мидис: сабитæ зылды слæууынц.

Хъомылгæнæг – зылды астæу, къæцæлыл æндахæй гæлæбу бабаста æмæ йæ сабиты сæрты зилы, æмдзæвгæйы ныхæстæ дзургæйæ: «М' алыварс æрзылди гæлæбу цæрдæг; Гæлæбу, гæлæбу, гæлæбу цæрдæг».

Сабитæй гæлæбуйыл чи фæхæст уа, уый слæудзæн зылды астæу æмæ зилдзæн гæлæбуимæ. Иннæтæ та дзурынц: «М' алыварс æрзылди гæлæбу цæрдæг».

Хъазт «Базон-базон, уый кæд вæййы».

Хæслæвæрд.

Стъолыл цы сюж. нывтæ ис, уыдонсæй равзарын, афæдзы афонтæй кæцы ралæууыд, уый. Бафидар сæ кæнын амонсæн фæйнагыл. Хъомылгæнæг домы, цæмæй алы саби дæр цыбырсæй йæ нывы тыххæй радзура, фæрсдзырд «уалдзæджы» хъуыдыйады разæй куыд лæууа афтæ. Зæгъæм: «Уалдзæджы фæзынынц цыутæ. Уалдзæджы бæлæстæ дидин ракалынц. Уалдзæг адæм хуымтæ къа-

хынц».

Хь. Базонут-ма, уый кәд вәййы?

– Ног та сулæфыди зæхх – Уалдзæджы. (*Сабитæ иумæ.*)

– Быдыр-р-р ранæй-ран фæцъæх. – Уалдзæджы. (*Сабитæ.*)

– Бæлас ракалдта сыфтæррр. – Уалдзæджы. (*Сабитæ.*)

– Хъуысы тракторы къæр-къæр-р-р.

– Уалдзæджы. (*Сабитæ.*)

Хь. Тынг хорз.

Ныр та ахъазæм не ’взæгтæй: къæр-р-р, къæр-р-р, – скуы-ста трактор: *тpp-тpp, тpp-тpp*. (2–3 хатты.)

Хь. Хорз бакуыстам абон, сабитæ. Ныр цомут кæртмæ æмæ уалдзыгон хурмæ нæхи батавæм.

25-æм ахуыры сахат

Темæ: «Уалдзæг».

Нысантæ:

– Архайын, цæмæй сабитæ иртасын зоной мадæл фос лæппын фосæй бæлвырд бæрæггæнæнтæм гæсгæ.

Хъомылгæнæджы фарстытæн раттын раст дзуапп: *кæм цы лæууы?*

– Уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын цæрæгойтæм.

Дзырднат: *род; сæныкк; уæрыкк; байраг.*

Æрмæг: хъазæнтæ – арсы лæппын; род, сæныкк, уæрыкк, байраг æмæ сæ мадæлтæ.

Предм. нывтæ: нана; хæдзар; 3 заз бæласы; сæныкк æмæ арсы лæппын.

Ахуыры нывæст

Хь. Уæ райсом хорз, сабитæ.

Рифмовкæ.

Хъæдрæбын фæзынди
Цъæх-цъæхид кæрдæг,
Нæ фосы дзуг хизынц
Цъæх нæууыл цæрдæг.

Хъ. Кæд фæзыны цъæх-цъæхид кæрдæг? Хъуысы тракторы къæр-къæр.

– Афæдзы афонтæй кæцы ралæууыд?

(Байхъусын сабиты дзуаппытæм.)

Д/хъазт «Хорз у æви æвзæр?»

Мидис: хъомылгæнæг алыхуызон фарстытæ ратты сабитæм, уалдзыгон æрдзы цы ивдзинаedtæ цæуы, уыдонны тыххæй. Сабитæ хъуамæ радзурой, цы ис уалдзæджы хорзæй æмæ дзы цы ис æвзæрæй.

Зæгъæм:

Хур тынгдæр кæй тавы, уый хорз у? Мит кæй тайы, уый хорз у æви æвзæр?

Цъæх кæрдæг кæй фæзынд, уый хорз у æви æвзæр? Æмæ а. д.

Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурыны.

Æнæнхæлæджы дуар чидæр æрбахоста. Хъомылгæнæг рахаста хъазæн чындз Мæдинайы æмæ къопп.

Хъ. Абон дæр та нæ уазæг у?.. *(Мæдина.)*

Хъ. Афтидкъухæй нæм не 'рбацыд. Кæсут-ма, мæнæ цы стыр къопп æрбахаста. Байгом æй кæнут æмæ иугай исут лæвæрттæ.

(Сабитæ къоппæй исынц хъазæнтæ, æмæ хъомылгæнæг домæ, цæмæй алчидæр йæ хъазæны ном зæгъа. Æнæзонгæ хъазæнтæ та, стъолыл цы нымайæн 2 къæпхæны ис, уыдонæй фыццагыл æвæрын кæны æмæ сæм сабиты æргом здахы.)

Хъ. Сабитæ, уалдзæджы цæрæгойтæн фæзыны лæппынтæ.

(Равдисы арсы ләппын, тәрхъусы ләппын.)

Мәнә-ма кәсут. Кәй ләппын у ай? *(Амоны арсы ләппынмә.)* Чи у йә мад? Кәм цәры? *(Равдисы тәрхъусы ләппын дәр.)*

Байхъусын сабиты ныхасмә, стәй хатдзәг скәнын.

Хъ. *(амоны къәпхәнмә).* Мәнә адон дәр сты ләппынтә. Ис сын мадәлтә.

Д/хъазт «Ссар ын йә мады».

Мидис: хъомылгәнәг домы сабитәй, цәмәй сә алчидәр хъазәнты къуымәй рахәсса, къәпхәныл цы ләппынтә сәвәрдтой, уыдонән сә мадәлты. Радзурын сын сә нәмттә; кәм цәрыңц? цы хәрыңц? *(Сәвәрын сә дыккаг къәпхәныл.)* Хъомылгәнәг амоны фысмә:

– Фысы ләппыны куыд хонәм, сабитә?

(Кәд нә зоной, фысы ләппыны куыд хонәм, уый, уәд сын әй зәгъы йәхәдәг хъомылгәнәг әмә цалдәр хатты иумә дзурын кәны сабиты: «Уәрыкк, уәрыкк, уәрыкк. Фысы ләппын у уәрыкк». Афтә дзурыңц сәгъы ләппыны ном дәр, хъуджы ләппыны ном әмә сә әвәрыңц дыккаг къәпхәныл; фыццәг къәпхәныл – хәддәг сырдыты ләппынтә, дыккаг къәпхәныл – хәдзарон фосы ләппынтә. Иу хатт ма сын дзурыңц сә нәмттә.)

Д/хъазт. «Цы кәй ләппын у әмә цы хәрыңц?»

Мидис: зиллаккыл – мадәл фос нывгонд: къоппы – сә ләппынты әмә сә холладжы нывтә *(хәринаг).*

Хәсләвәрд. Сабитә архайыңц ләппын фосы сә мадәлтимә баиу кәныныл әмә сын хәринаг раттыныл.

(Хъомылгәнәг домы, цәмәй сабитә архайой әххәст хъуыдыйәдтәй дзурын.)

Зәгъәм:

Хъ. *(амоны).* Мәнә – хъуг. Хъугән йә ләппын у род. Хъуг хәры кәрдәг, гыцыл род та – әхсыр. *(Афтә дарддәр иннә фос әмә ләппынты тыххәй дәр дзурыңц.)*

Мырон аргъау. «Нæ сæныкк адзæгъæл».

(Хъомылгæнæг иугай фидар кæны амонæн фæйнæгыл нывтæ.)

Цардис æмæ уыдис иу хъæуы нана. Нана цæры хæдзары. Ис æм сæгъ. Сæгъæн ис лæппын. Куыд хонæм сæгъы лæппыны?

С. Сæныкк. *(Амонæн фæйнæгыл бафидар кодта нывтæ: нана, хæдзар, сæныкк.)*

Хъ. Сæныкк тынг фыдуаг уыди, иубон хъæдмæ алыгъди. *(Бафидар кодта фæйнæгыл заз бæлæстæ æмæ арсы ныв.)*
– Хъæды сæныккыл чи сæмбæлди? *(Амоны арсмæ æмæ домæ сабитæй дзуапп.)*

С. Хъæды сæныккыл сæмбæлди арсы лæппын.

Хъ. Сæныкк фæтарст æмæ ныууасыд: «Мэ! Мэ!» Куыд ныууасыд?

С. Мэ! Мэ! Мэ!

Хъ. Арсы лæппын дæр фæтарст сæныккæй æмæ ныууасыд: «Э! Э! Э!» Куыд ныууасыд?

С. Э! Э! Э! Э!

Хъ. Нана рацыд сæныччы агурæг æмæ куыд хъæр кодта? *(Байхъусын сабиты дзуаппытæм, стæй хатдзæг скæнын.)*

Хъ. Нана: «А-у! А-у! А-у!» – хъæр кодта, цæмæй йæ сæныкк фехъуса.

Саныкк фехъуыста нанайы хъæр æмæ йæм куыд ныууасыди?

С. Мэ! Мэ! Мэ!

Хъ. Арс цавæр сырд у? Тæрхъус æмæ рувас та?

С. Хъæддаг сырд. Хъæддаг сырдтæ.

Хъ. Уæрыкк, сæныкк, фыс, сæгъ, род, хъуг – уыдон та цавæр фос сты?

(Сывæллæтты дзуаппытæ.)

Хъ. Хорз бакуыстам абон. Бузныг, сабитæ.

Нæ иннæ фембæлдмæ уал. Хæрзбон.

Темæ: «Æрдзы хъæбысы».

Нысантæ.

– Рабæрæг кæнын сабиты зониндзинаedtæ æрдзы фæзындты тыххæй.

Дзырдураты ныффидар кæнын дзырдбæстытæ: *зæхх ногæй сулæфыд; æрдз райхъал*; базмæлыдысты адæм, сырдтæ, гыццыл цъиутæ.

– Ныхасы рæзтыл куыст: сюжет. нывтæм гæсгæ радзырдтæ аразыныл ахуыр кæнын, сфæлдыстадон фæлгæнæн уæрæхдæр кæнын.

– Æрдзы рæсугъддинаedtæм æвзарын кæнын уарзондинады æнкъарæнтæ.

Æрмæг: сюжет. нывтæ – «Уалдзæг хъæуы»; «Уалдзæг хъæды»; æртæ стыр къонверты (*бур, цъæх, сырх*).

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ.

Дзуры Цæрукъаты В. æмдзæвгæ «Уалдзæг». (*Сабитæ дæр салам дæттың.*)

Хъ. Афæдзы афонтæй кæцы у, сабитæ? (*Дзуры базон-базон «Уый кæд вæййы?»*)

Радзурут-ма, цавæр бæрæггæнæнтæм гæсгæ йæ базыдтат? (*Байхъусын цалдæр сабитæ: хур ракаст, мит атади. Фæзынди кæрдæг, хъуысы тракторы къæр-къæр, бæлас дидинæг калы.*)

(*Æнæнхъæлæджы чидæр дуар æрбахоста.*)

Хъомылгæнæг æрбахоста цалдæр къонверты.

Хъ. Сабитæ, мæнæ нæм постхæссæг фыстæджытæ æрбахаста.

Сæ ас æмæ сын сæ хуызмæ кæсгæйæ куыд зæгъæн ис? (*2 – 3 сабийы дзуап дæттың.*)

1. С. Ацы кьонверт у стыр, йæ хуыз та – цъæх. (*Амоны фыццаг кьонвертмæ.*)
2. С. Ацы кьонверт та у сырх. (*Дыккаг кьонверт.*)
3. С. Ацы кьонверт у стыр, йæ хуыз та – бур. (*Æртыккаг кьонверт.*)

Хъ. Байгом сæ кæнæм иугай. Кьонверт байгом кæндзыстæм, нымайæны ныхæстæ дзургæйæ. Дзурæм иумæ:

Иу, дыууæ, куыд дæ, цы дæ?

Æртæ, цыппар – цæрын лæвар.

Фондз, æхсæз, авд – æрцыдтæ ахст,

Аст, фараст, дæс – гъеныр кьонвертмæ ныккæс.

Кæцы гом кæнæм? Рахæссут æй ардæм.

(Сабитæ рахæссың хъомылгæнæгмæ цъæх стыр кьонверт. Байгом кодта хъомылгæнæг кьонверт æмæ систа нывтæ. Равдисы нывтæ иугай, сабитæ дзурың, нывты цы уының, уыдоны тыххæй.)

Зæгъæм: тæрхъус.

Хъ. Цы уынут нывы? Æрдзурут-ма, цы ис тæрхъусæн? Цавæр у?

(Сабитæ дзурың.)

Тагъддзурынаен цыппаррæнхъон:

«Тæрхъус».

Тæрхъусæн ис хъил хъустæ,

Тæрхъус хъусы йæ хъустæй.

Тæрхъус хуыссы дæлгоммæ,

Тæрхъус хуыссы уæлгоммæ.

Дауырæ

(Амоның хъил хъустæ сæ къухтæй, стæй, куыд хуыссы тæрхъус, уый дæр амоның архайдæй.)

Гом кæның бур кьонверт, нымайæнæй пайда кæнгæйæ.

Хъ. Цы ис ацы кьонверты та, сабитæ?

(Сабитæ сæ хъуыдытæ зæгъыны. Хъомылгæнæг равдисы сюж. ныв «Уалдзæг хъæуы». Фарстытæм гæсгæ сабитæ архайыны, нывы цы архайд цæуы, уый тыххæй радзурын. Кæм хъæуы, уым сæ хъомылгæнæг æххæст кæны.)
Улæфты рæстæг: «Куыстуарзаг».

Хъомылгæнæг равдисы, сырх къонверты цы ныв ис, уый дæр.

«Сабитæ садзынц хуымтæ».

- Кæй уынут ацы нывы та?
- Цы кусынц?
- Цавæр кусæнгæртæ сæм ис?
- Хуымтæ кæд фæсадзынц?

(Нывмæ гæсгæ сабитæ архайыны радзырдтæ дзурыныл, кæм хъæуы, уым сын хъомылгæнæг æххуыс кæны.)

Кæронбæттæны хатдзæгтæ.

Хъ. Тынг хорз, сабитæ. Æз ныффысдзынæн нæ радзырдтæ, сыхах та уыдонмæ гæсгæ нывтæ скæндзыстут æмæ сæ ногæй ацы къонверты иннæ къорды сабитæм арвитдзыстæм. Цымæ сæ зæрдæмæ фæцæудзысты уæ радзырдтæ. Ныр цомут кæртмæ, хуры тынтæ нын нæ сæртæ сæ хъарм къухтæй æрсæрфой.

27-æм ахуыры сахат

Темæ: «Хорз æмæ æвзæр».

Нысантæ:

– Ахуыр кæнын сабиты лæмбнæг уæвыныл, уæрæхдæр сын кæнын сæ хъуыдыкæнынад.

– Æмбарын кæнын сабитæн, хорз цы у, æвзæр цы у, аивадон уацмыстæй пайда кæнгæйæ.

Сабиты дзырдуат хъæздыгдæр кæныныл архайын алыхуызон мадзæлттæй.

Сабитæм хъомыл кæнын уæздандзинад.

Дзырдуат: *райгонд, тæргайдон, тæргай; хай – хæйттæ.*

Æрмæг: сюж. нывтæ алы хуызы царды цаутимæ.

Рагагъоммæйы куыст: сабитæн ахуыры размæ бакæсын Тъехты Амырханы уацмыс «Маскæ». Йæ мидисыл ын бакусын, цæмæй йæ сабитæ бамбарой.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ.

(Сабитæ дæр салам раттың.)

Хъ. Æрбадут-ма уæ бандæттыл æмæ мæм лæмбынæг байхъусут.

Абон уын бакæсдзынæн Бадзийы тыххæй. *(Хъомылгæнæг кæсы, сабитæ лæмбынæг хъусың. Уыйфæстæ фарстытæм гæсгæ сабитæ архайың Бадзи семæ Бадзийы Æнайы тыххæй радзурын. Кæм хъæуы, уым хъомылгæнæг æххуыс кæны сабитæн.)*

1. Цытæ бакуыста чысыл Бадзи хæдзары?

2. Æмæ уыдон Æнайæн æххуыс уыдысты?

Фарстыты руаджы тексты хъомыладон ахадындзинад сбæрæг уыздæн æмæ сабитæн сæ бон уыздæн исты радзурын.

Зæгъæм: – Хæдзары чи куыд феххуыс кæны йæ мадæн æмæ йæ куыстæн цавæр аргъ æрдомы?

Хъ. Сабитæ, чи куыд хъуыды кæны сыхахæй, Бадзи хорз лæппу у æви æвзæр?

(Байхъусын сабитæй 2–4-мæ, стæй хатдзæг скæнын.)

Сюж. нывтæм гæсгæ куыст.

Хъ. Сабитæ, ныр та, мæнæ амонæн фæйнагыл цы нывтæ ис, уыдонмæ лæмбынæг æркæсæм.

(Сабитæн иугай бар раттын, кæцы нывы тыххæй сæ фæнды, уымæ гæсгæ цыбырæй радзурын, саби кæм рæдийы, уым æй сраст кæнын.)

Тагъдзуринаг (хъазт)

«Тæргайгопп».

Бадтæ, Бадтæ,

Кæм бадтæ?

Дæу агуры дæ мад та.

Цæмæн кæныс тæргæйттæ?

Кæдæм фехстай дæ хæйттæ?

Дæ мад дæ нæу райгонд.

Æвзæр лæппу дæ – тæргайгопп.

Чеджемты Г.

Хъазты мидис: архайын æмдзæвгæйы алы хъуыдыйад дæр рольтæм гæсгæ бафæдзæхсын сабитæн. Сабитæ слæууынц зылды, зылды астæумæ равзарынц иу лæппуйы.

Зæгъæм: «Бадтæ, Бадтæ, кæм бадтæ?» – фыццаг саби фæрсы зылды астæу лæууæг лæппуйы.

2-аг: «Дæу агуры дæ мад та».

3-аг: «Цæмæн кæныс тæргæйттæ?»

4-æм: «Кæдæм фехстай дæ хæйттæ?» æ а.д.

Кæронбæттæны «тæргайгоппæ» сабитæ кæрæдзи къухтыл хæцгæйæ дзурыны: «Тæргайгæнæг тæргайгопп, æвзæр лæппу у йæхæдæг».

«Тæргайгопп» та дзуры: «Æз нæ дæн тæргайгопп, æз дæн коммæгæс, æз дæн хорз лæппу, ма ном Батрадз у». Сабитæ йын йæ къухтыл сæрхæцыны æмæ зылды иумæ сæркафыны.
(Хъазыны 2–3 хатты.)

(Ныхæстæ дзæбæх куы бахъуыды кæной, уæд хибарæй кæрты дæр ис ахъазæн.)

Ахуыры кæронбæттæн хъомылгæнæг хатдзæг скæны æмбисондæй: «Æвзæр ракаенынаен бирæ нæ хъæуы, – хорз ракаенынаен хъæуы рæстæг».

Темæ: «Фыдбылызы предметтæ».

Нысантæ:

– Бафидар кæнын сабитимæ цыргъаг предметты нæмттæ, цæмæн хъæуынц æмæ фыдбылыз æрхæссынæн цас тæссаг сты.

Дарддæр кусын сабиты ныхасы рæзтыл алы хуызы мадзæлтгæй.

Пайда кæнын фæлтæрæн «Æвзаг»-æй: «Хиппæлой».

Дзырдутæ бахæссын дзырдтæ: *хæсгард, кард, зæгæл, хырх, судзин; кусæнгæртæ.*

Искæй куыстæн аргъ кæныныл архайын.

Æрмæг: аргъау «Зæронд лæг æмæ усы дыууæ фырты» (*бакæсынæн*);

кард, хæсгард, судзин, хырх, зæгæл; предметты нывтæ алы сывæллонаен дæр йæ разы – стъолын; алы хуызы сюж. нывтæ, æвдыст дзы цæуынц, æнæ хистæрæй цыргъ предметтæй чи хъазы, ахæм сабитæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, уæ райсом хорз! Сбадут гауызыл æмæ мæм лæмбынаг байхъусут.

(*Хъомылгæнæг дзуры аргъау.*) Раджыма-раджы, цардысты баба æмæ нана, уыдис сын дыууæ фырты. Хистæры ном – Зивæг, кæстæрæн та йæ ном – Зондаби. Зивæг уыд магуса, хæрын æмæ фынай кæнынай уæлдай æппындæр ницы кусын зыдта. Зондаби та уыд кусаг, хæлдзæг, хæларзæрдæ. Зондабимæ уыд асыкк. Уыцы асыкк хуымæтæг нæ уыд, Зондабийы асыччы цардысты алыхуызон кусæнгæртæ: зæгæл, дзæбуг, хырх, судзин, хæсгард æмæ кард. Бирæ уарзта Зондаби йæ кусæндзауматæ, йæ куыст-иу куы бакодта,

уæд сæ асыччы сæ бынаетты сæвардта. «Алы дзаумайæн дæр йæхицæн хъуамæ бæрæг бынат уа» – афтæ дзырдта куыстуарзаг лæппу. Адæм дæр бирæ уарзтой Зондабийы, æппыназдзых æй хуыдтой: «Зондаби-сыгъзаринкъух...»

Хъ. Сабитæ, маенæ-ма ацы нывтæм лæмбынаг æркæсут æмæ фенут, куыд рæсугъд æвард сты алыхуызон кусæндзаумæттæ. Зондабийы къоппы сæ фæллад уадзынц. Базыдат сæ? Сæ нæмттæ-ма мын радзурут иугай.

(Сабитæ иугай дзурынц, нывы цы предметтæ ис, уыдонæн сæ нæмттæ, стæй, цæмæн хъæуынц, уый дæр.)

Хъомылгæнæг дарддæр дзуры аргъау:

...Зивæга смæсты Зондабимæ. Зын уыди Зивæгайæн, Зондабийæ адæм бузныг кæй сты, уый. Райста Зондабийы асыкк æмæ йæхиуыл сарайы дуар фидар сæхгæдта, бафæндыди йæ кусæнгæрзтæй ахъазын...

– Цы ’рцыди, цымæ, дарддæр? Чи уæ куыд хъуыды кæны, сабитæ? Ахæццæ кæнут аргъау кæронмæ.

(Сабитæй алчи йæхирдыгонау дзуры аргъау кæронмæ.)

Хъомылгæнæг хатдзæгтæ кæны.)

Хъ. Кæсут-ма, куыд кусы Зондаби дзæбугæй:

(Хъомылгæнæг дзуры æмæ архайдæй амонь.)

Фæлтæрæн «Æвзаг». «Къупп, къупп, къупп».

Къупп. Къупп. Къупп.

Дзæбуг зары, ддзæбуг ризы,

Зæгæл фæйнаджы фæхизы.

Къупп! Къупп! Къупп!

Дауыра

Хъомылгæнæг тымбылкъухай армытгæппæн хойы, цыма зæгæл фæйнаджы хойы, афтæ, æмæ сабитæй дæр архайд домь.

Хъ. Ныр та, Зивæга йæхицæй куыд æппæлы, уымæ байхъусут:

«Мастер хорз хъæуы зæгæлæн!

Къупп! Къупп! Къупп!

Нәй зәххыл мән хуызән мастер! Къупп, къупп!
Стәй дын иуырдаәм фәкаст әмә къухән – тьупп!
Дохтыр ын йә къух ныббаста,
Афтә фервәзти нә «мастер».

Хь. Ахәм кәрон ис аргъауән.

Уә зәрдаәмә фәцыди, сабитә? Цавәр кусәнгәртәе уыди
Зондабимә?

Цы 'рцыди Зивәгайыл? Куыд уәм кәсы, сабитә – хәсгард,
кард, судзин, зәгәл – уыдон цы сты?

– Кәй хъәуынц? Цәмән хъәуынц? Цавәр фыдбылыз
әрхәссынаәй тас сты?

*(Сывәлләттәе дзурынц сә хъуыдытә әмә
әрхәссынц дәнцәгтә сә цардаәй.)*

Хь. Иу ныхасәй сә куыд хонынц ацы кусәндзауматә?

– Зәггәм иумә: «Цыргъаг кусәндзауматә» (2–3 хатты).

– Зәгәл у цыргъаг, судзин дәр у цыргъаг.

– Кард әмә хәсгард дәр цавәр дзауматә сты?

С. Кард у цыргъаг дзаума, хәсгард дәр у цыргъаг.

Хь. Тынг хорз бахъуыды кодтат, цыргъаг кусәндзауматә
әнарәхст адәймагән фыдбылыз кәй хәссынц, уый,
стәй, сабитән кәй не 'мбәлы судзин, кард, хәсгард әнә
хистәртәй къухмә исын.

*(Сывәлләттәй дзырдарәхстдәр чи у, уымәй та
хъомылгәнәг домы ныхәстә дзурын дәр.)*

Ныр ма иу хатт аргъауы кәронмә байхъусут, Зивәга йәхи
мастер кәм хоны, уыцы рәнхытәм.

*(Сабитәй дзырдарәхстдәр чи у, уыдон фәлварынц
хъомылгәнәгимә ныхәстә дзурын.)*

*Кәронбәттәны зәрдыл сәрләууын кәнын Моргуа-
ты Ю. зарәг «Нанайы судзин». Сабитә әмә хъомылгәнәг
зарәг зарынц иумә.*

Темæ: «Сæрд».

Нысантæ:

– Дарддæр ахуыр кæнын сабиты сюжетон нывтæм гæсгæ радзырдтæ дзурыныл.

Архайынсабитыныхасминогонтæ æмæ мивдисджытæй хъæздыгдæр кæныныл.

Сæ мысæнуат æмæ логикон хъуыдыкæнынад сын уæрæхдæр кæнын.

Мыртæ [хъ] [къ] сыгъдæг дзурыныл бакусын, фæлтæрæн «Æвзаг»-æй спайда кæнгæйæ.

– Сæвзæрын кæнын сабиты зæрдæты уарзондзинады æнкъарæнтæ æрдзы рæсугъддзинæдтæм.

Æрмæг: сюж. ныв «Цъиуты базар». Æвдыст дзы цæуынц хæдзарон мæргътæ æмæ сæ лæппынтæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ. «Хур судзы, уырыдзы хæрынаен бæззы»...

Афæдзы афонтæй кæцы у?

Къæвда бон у, æви хур кæсы?

(Байхъусын сабитæм.)

Хъ. Раст у, сабитæ. Сæрд нæм æрбалæууыд. Хур бонæй-бон тынгдæр тавы.

Бæстæ иууыл фестад уынаер. Алкаæцæй хъуысы мæргъты хъæлдзæг зард.

Чи уæ райхъал кæны райсомæй?

(Байхъусын сабитæм æмæ хатдзæг скæнын.)

Хъ. Мæн сабитæ, райхъал кæнынц мæргътæ: кæрчытæ, бабызтæ, хъазтæ, гогызтæ. Сымахмæ та, Геор, цавæр мæргътæ ис? Зæринаæ, сымахмæ та цавæр мæргътæ ис?

Хь. Раст у, чи мын равдисдзæн хæдзарон мæргътæн сæ лæппынты, уæ цуры стъолыл цы нывтæ ис, уырдыгæй сæ равзарут мæнæ ацы зылдмæ.

Сабитæ нывты лæппын цъиуты нывтæ æвдисынц æмæ сын иугай сæ нæмттæ дзурынц, зылды æвæргæйæ.

(Дзуры хъомылгæнæг.)

Рифмовкæ «Райсомæй».

– Хъа! Хъа! Хъа! –

Нæ хъаз ныззары.

– Хъо! Хъо! Хъо! –

Ныззарыд карк.

– Бапп! Бапп! Бапп! –

Нæ бабыз уасы.

Ох! фæлыгъд мæ хуыссæг дард.

Цæгæраты Г.

Хь. Афтæ зарынц мадæл мæргътæ.

Къухтæ уæлæмæ ивазы æмæ арф сулæфы, стæй домы, цæмæй фæлтæрæны ныхæстæ иумæ радзурой.

Хъомылгæнæг ма иу хатт равдисы хæдзарон мæргътæн сæ лæппынты нывтæ, сабитæ та сын дзурынц сæ мадæлты нæмттæ æмæ сæ хъæлæсыуагæй чи куыд зары, уый фæзмынц.

«Цъиуты базар». (Нывмæ гæсгæ куыст.)

Хь. Рæсугъд зарджытæ кæнынц мæргътæ, ныр та мæнæ ацы нывмæ æркæсæм.

(Сабиты æргом здахы амонæн фæйнагмæ æмæ, дзырдарæхстдæр чи у, уымæн фыццаг ныхасы бар ратты.)

– Цы уыныс нывы? *(Хæдзарон мæргътæ.)*

– Кæцытæ сты мадæлтæ? Радзур сын сæ нæмттæ.

– Лæппынтæ та кæцытæ сты?

– Цы ми кæнынц? Цы хæрынц? Цæмæн хъæуынц?

– Чи сæм зилы? Цавæр афæдзы афон у?

(Афтæ алы маргъы тыххæй дæр лæмбынæг æрныхас кæнын.)

Дзырдтæй хъазт «Бабыз». Цæрукъаты В.

Сабиты къорд кæрæдзийы фæстæ цæуынц, сæ разæй – мадæл бабыз. *(Хъомылгæнæг фарстытæ дæтты бабызмæ. Бабызы ныхæстæ бабар кæнын, дзырдарæхстдæр чи у, ахæм сабийæн.)*

Хъ. «Бабыз, бабыз, сырхкъах бабыз,

Узгæ-узгæ кæдæм цæуыс?

Сындæг-сындæг дæ лæппынты

Кæдæм кæныс?

Цæуыл уасут – бапп-бапп-бапп?

Сæрæндæр саби – «бабиты мад» – дзуапп дæтты:

«Мæ бабиты найынмæ кæнын.

Уыдзысты мын дуду-сыгъдæг».

(Афтæ кæрæдзи фæстæ рæнхъæй цæуынц. Хъазыны 2–3 хатты. Гæнæн ис, æмæ кæрты дæр хъазой сабитæ.)

Хъ. Бузныг, сабитæ. Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

30-æм ахуыры сахат

Темæ: «Сæрд».

Нысантæ:

– Рафæлхат кæнын ивгъуыд æрмæгæй цыргъаг предметты нæмттæ.

Бафидар кæнын сабиты ныхасы дзырdbæстытæ: сæрдыгон бон; сæрдыгон хур; къæвда; тæрkkъæвда.

Архайын мыртæ сыгъдæг дзурыныл, мырон фæлтæрæнтæй пайда кæнгæйæ.

– Дарддæрзонгæкæнынсабитыæрдзыивддзинадтимæ, цыбыр радзырдтæ æмæ аргъæуттæ бакаæсгæйæ, уæрæхдæр сын кæнын сæ хъуыдыкæнынад.

– Æрдзы рæсугъддзинадтæм уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæныныл архайын.

Æрмæг: сюжетон ныв «Тæрккъæвда» амонæн фæйнагыл ауыгъд; текст. «Бабызы лæппын æмæ хуры аргъау».

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ.

Замманай хур бон у. Сæрдыгон хур бон.

Афæдзы афонтæй кæцы у, цымæ?

(Байхъусын сабиты дзуаппытæм.)

Хъ. Ралæууыд сæрд. Зæгъ-ма, Алик, абоны хъарм бон куыд рахонæн ис?

(Байхъусын сабитæм, стæй хатдзæг скæнын.)

Хъ. Сæрдыгон хъарм бон; сæрдыгон хур бон – афтæ ис зæгъæн.

Хъазт «Бабыз». *(Раздæры ахуыртæй ист ныхæстæ.)*

Сюжетон ныв. «Тæрккъæвда».

Хъ. Æрбакæсут-ма мæнæ ацы нывмæ *(сабиты æргом здахы, амонæн фæйнагыл цы сюжетон ныв ауыгъд ис, уымæ, æмæ ныхасы бар фыццаг ратты, дзырдарæхстæр чи у сабитæй, уымæн.)*

– Аминæ, радзур-ма, цы уыныс ацы нывы?

(Хъомылгæнæг æмæ сабитæ лæмбынæг хъусыны радзырдмæ. Дарддæр ма байхъусын 2–3 сабимæ.)

Змæлгæ хъазт «Къæвдайы æртæхтæ».

(Хъазты ныхæстæ дзуры хъомылгæнæг, хъазт сабитæн зонгæ у.)

Иу æртах, дыууæ, æртæ,

Сабыргай, сындæггай.

Уары, уары – къæп-къæп-къæп –

Уары дон æртахгай.

Фемæхст уарын: сæх-сæх-сæх,

Саби, рæвдз дæхи æмбæхс.

Чеджемты Г.

(Хъомылгаенæджы амындмæ гæсгæ сабитæ фæлварыны архайдæй равдисын уарын æмæ зонтиктæ.)
«Иу æртах, дыууæ, æртæ...» *(Сабитæ, цыма æртæхтæ сты, афтæ сабыргай, хъомылгаенæг куыд амонь, афтæ йæ фæстæ цауыны, гæпп-гæпп кæныны. Уарын куыд тынгдæр æмæ карздæр кæны, афтæ хъомылгаенæг æмæ сабитæ дæр цыррдæр гæппытæ кæныны.)* «Фемæхст уарын: сæх-сæх-сæх, Саби, рæвдз дæхи æмбæхс». *(Уæд та къухтæ сæ сæртыл авсерыны, цыма зонтиччы бын æмбæхсыны, афтæ. Уыцы хъазтæй кæрты дæр ис хъазæн.)*

Хъ. Ахæм карз уарын, сабитæ, хонæм тæрккъæвда. Зæгъут-ма иумæ: тæрккъæвда (2 – 3 хатты.) *Стæй, [къ] æвзæр кæмæн уайы, уыдонæн дзурын кæны: къæвда, къæвда – тæрккъæвда (2–3 хатты алы саби дæр дзурдзæн ацы дзырдтæ).*

Хъ. Амонæн фæйнагыл цы ныв ис, уыцы нывы дæр равдыста нывгæнæг тæрккъæвда. Куыд схуыдтам ныв? *(Тæрккъæвда, тæрккъæвда, тæрккъæвда.)*

Хъ. Ныр та, сабитæ, æрбадут гауызыл, æмæ уын æз радзурон, иу ахæм тæрккъæвдайы фæстæ цы цау æрцыди бабызы лæппыныл, уый тыххæй.

(Иугай равдисын аргъауы мидисмæ гæсгæ сюжетын нывтæ.)

Аргъау «Бабызы лæппын æмæ хур»

Цардис бабыз Баби æмæ йæ лæппын Биби. Тынг цымыдис уыди Биби. Иу сæрдыгон тæвд бон Баби акодта йæ лæппын Бибийы цаугæдонмæ. Æвиппайды дымгæ æрбадымдта, мигътæ хуры цæсгом ахгæдтой, фемæхст уарын, æмæ Баби йæ лæппыны йæ базыры бын бакодта. Къæвда куыд тагъд æркалдта, афтæ тагъд фæсабыр. Биби йæ сæр радардта йæ мады базыры бынæй æмæ рагæпп кодта. Хурæн дæр йæ иу цæст мигъы бынæй фæзынд. Биби

цæугæдоны былыл куыд лæууыд, афтæ доны ауыдта хур æмæ хъæр-хъæлаба систа: «Баби! Баби! Фæдис! Фæдис! Нæ хуры нын дон фæласы! Баби! Баби! Нæ хур доны аныгъуылди! Æз æй ныртæккæ фервæзын кæндзынæн!», – зæгъгæ, донмæ багæпп кодта, Баби дæр – йæ фæстæ:

– Ма тæрс, мæ хъæбул, ма тæрс, мæ къона, уый хураен йæ ауон ауыдтай доны. Скæс-ма арвмæ, кæддæра дæм хур йæ цæст нæ фæныкъулид, – мадæл бабыз æрсабыр кодта йæ лæппыны.

Баби цæугæдонæй цалынмæ былмæ раленк кодта, уæдмæ мигътæ арвы тигътыл фæпырх сты. Бур, сызгъæрин хуры хъарм тынтæ та Бибийы уадултæ æрдаудтой, цыма йын бузныг загътой, уыйау.

Биби тынг бузныг уыди йæхицæй, хуры кæй фервæзын кодта, уымæй...

Хъ. Гъе, ахæм уыди аргъау. Уæ зæрдæмæ фæцыди, сабитæ? Кæд ма рæстæг уа, уæд аргъауы мидисмæ гæсгæ фарстытæ раттын сабитæм æмæ ма йæ иу хатт бакæсын.

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

Диагностика

Мыггаг аема сабийаан йае ном	Дзырдуагон куыст	Ныхасы грамматикон араэстад	Фарстагае: чи? цы кусы? цаемае? цы хуыз у?
	онинтае ревадуаендон халсаптае дырпгае халдзарты фос хьалдарт фос нае царен бынат хьазентга афелзгы афонтга музей театр дареэ мебель транспорт	номдар мивдис раст беты номар + минотон нулон нымэцы номдараеи аразы биреуон нымэцы номдар вазылджын хьылдылайд аразы нырыккон аема ивгьуыд афонзы мивдиселжы пайда	

СÆРГÆНДТÆ

ПЕРСПЕКТИВОН-ТЕМАТИКОН ПЪЛАН АСТÆУККАГ КЪОРДЕН

(ИРОН ÆВЗАГ)	5
1-аг ахуыры сахат: Темæ: «Бинонтæ».....	13
2-аг сахат: Темæ: «Рæвдауæндон».....	16
3-аг ахуыры сахат: Темæ: «Фæззæг».....	18
4-æм ахуыры сахат: Темæ: «Фæззæг» (Дыргътæ).....	23
5-æм ахуыры сахат: Темæ: «Фæззæг» (Цæрæгойтæ).....	26
6-æм ахуыры сахат: Темæ: «Нæ царæнбынат».....	28
7-æм ахуыры сахат: Темæ: «Буары хæйттæ».....	31
8-æм ахуыры сахат: Темæ: «Адæймаджы буары хæйттæ».....	34
9-æм ахуыры сахат: Темæ: «Хидарыны æгъдæуттæ».....	36
10-æм ахуыры сахат: Темæ: «Театр».....	38
11-æм ахуыры сахат: Темæ: «Зымæг». (Нывмæ гæсгæ куыст).....	41
12-æм ахуыры сахат: Темæ: «Зымæг».....	44
13-æм ахуыры сахат: Темæ: «Зымæг».....	47
14-æм ахуыры сахат: Темæ: «Зымæг». (Ног азы бæрæгбон).....	49
15-æм ахуыры сахат: Темæ: «Хæринаг æмæ мигæнæнтæ».....	52
16-æм ахуыры сахат: Темæ: «Дарæс».....	55
17-æм ахуыры сахат: Темæ: «Мебель».....	57
18-æм ахуыры сахат: Тема: «Музей».....	61
19-æм ахуыры сахат: Тема: «Æфсад æмæ æфсæддон».....	64
20-æм ахуыры сахат: Тема: «Мад».....	67
21-æм ахуыры сахат: Темæ: «Дæсныйæдтæ».....	69
22-æм ахуыры сахат: Темæ: «Транспорт».....	72
23-æм ахуыры сахат: Темæ: «Уалдзæг».....	75

24-æм ахуыры сахат:	Темæ: «Уалдзæг». (Нывмæ гæсгæ куыст).....	77
25-æм ахуыры сахат:	Темæ: «Уалдзæг». (Цæрæгойтæ).....	79
26-æм ахуыры сахат:	Темæ: «Æрдзы хъæбысы».....	83
27-æм ахуыры сахат:	Темæ: «Хорз æмæ æвзæр».....	85
28-æм ахуыры сахат:	Темæ: «Фыдбылызы предметтæ».....	88
29-æм ахуыры сахат:	Темæ: «Сæрд». (Сюжетон нывимæ куыст).....	91
30-æм ахуыры сахат:	Темæ: «Сæрд».....	93

Учебное-методическое издание

Гульчеева-Дзадзаева Римма Муратовна

РАЗВИТИЕ ОСЕТИНСКОЙ (ИРОНСКОЙ) РЕЧИ КАК РОДНОЙ
(СРЕДНЯЯ ГРУППА ДОУ)

Редактор *И. Х. Джанаева*
Корректор *А. Б. Гусалова*
Компьютерная верстка *Б. А. Келехсаевой*

Сдано в набор 28.07.2011. Подписано в печать 20.08.2011.

Формат бумаги 60×84¹/₁₆.

Гарнитура шрифта “Times”. Печать цифровая.

Усл. п. л. 6,2. Тираж 50 экз.